

EGÉSZ VILÁGHOZ LÁNGBESZÉDÜL

A 110 ÉVE SZÜLETETT DSIDA JENŐ EMLÉKÉT IDÉZŐ
MISKOLCI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA
ELŐADÁSAI

Szerkesztette
KABÁN ANNAMÁRIA
MÓZES HUBA

Bíbor Kiadó, Miskolc, 2017

EGÉSZ VILÁGHOZ LÁNGBESZÉDÜL

A 110 ÉVE SZÜLETETT DSIDA JENŐ EMLÉKÉT IDÉZŐ
MISKOLCI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA
ELŐADÁSAI

Szerkesztette
KABÁN ANNAMÁRIA
MÓZES HUBA

Bíbor Kiadó, Miskolc, 2017

© Kabán Annamária, Mózes Huba, 2017

© Szerzők, 2017

Megjelent a Bíbor Kiadó gondozásában

Felelős kiadó Borkuti Eszter

ISBN 978-615-5536-49-6

Dsida Jenő
1907–1938

Tartalom

Előszó	9
POMOGÁTS BÉLA	
Poeta angelicus	
Dsida Jenő, a keresztény költő	11
CS. NAGY IBOLYA	
Miért szép? Dsida Jenő: Nagycsütörtök (Olvasat-változatok, értelmezési lehetőségek)	15
LISZTÓCZKY LÁSZLÓ	
A sorsvállalás drámája	
Adalékok a Psalmus Hungaricus keletkezéséhez és értelmezéséhez	22
SÁJTER LAURA	
Stilizált tájélmény Dsida Jenő költészetében	29
KABÁN ANNAMÁRIA	
Formaépítő ismétlésalakzatok egy Dsida-versben	38
MÓZES HUBA	
Orrodba édes illatot gyűjts, szívedbe békét és mosolygást (Dsida Jenő: Tíz parancsolat)	44
MÁRKUS BÉLA	
Dsida Jenő, az irodalom ministránsa	49
SÓCZÓ KINGA	
Dsida Jenő vallásos lírája a kortársak és az utókor megítélésében	58
Appendix	65
JENŐ DSIDA	
Maundy Thursday (Translated by CLIVE WILMER and GEORGE GÖMÖRI)	67
DENNIS O'DRISCOLL	
A Station	68

DENNIS O'DRISCOLL

Állomás

(Gömöri György fordítása)69

JENŐ DSIDA

Psalmus Hungaricus

(English version by ADAM MAKKAI)70

A Dsida Akadémia díszoklevelének kitüntetettjei78

Előszó

A 110 éve született Dsida Jenő (1907–1938) emlékét idéző konferenciára az MTA Miskolci Területi Bizottsága, a Miskolci Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete, az Észak-magyarországi Irodalmi Kör, valamint a Dsida Akadémia rendezésében, 2017. május 11-én került sor az MTA Miskolci Területi Bizottságának székházában. A konferenciát és résztvevőit Roósz András, az MTA Miskolci Területi Bizottságának elnöke és Kecskeméti Gábor, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének és a Miskolci Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének igazgatója köszöntötte. A rendezvényen a következő szerzők tartottak előadást: Amedeo Di Francesco (Nápoly), Márkus Béla (Debrecen), Cs. Nagy Ibolya (Debrecen), Lisztóczy László (Eger), Mózes Huba (Miskolc), Kabán Annamária (Miskolc), Sajter Laura (Budapest), Sóczó Kinga (Miskolc). A rendezvény bevezető előadásának szövegét az akadályoztatását telefonon kimentő Pomogáts Béla (Budapest) elektronikus úton küldte el.

A konferenciakötet a nyomdai munkák megkezdéséig szerkesztett változatban kézhez kapott előadásokat tartalmazza. Az előadások kötetbeli sorrendjével tematikus összefüggések felvillantására törekszünk. Kiadványunk függelékében Dsida Jenő *Nagycsütörtök* és *Psalmus Hungaricus* című versének angol fordítása olvasható. A *Nagycsütörtököt* Clive Wilmer és Gömöri György, a *Psalmus Hungaricus* – kérésünkre – Makkai Ádám tolmácsolta. A két fordítás Dennis O’Driscoll író költő Dsida Jenő ihlette *A Station* című versét és annak Gömöri György jegyezte magyar tolmácsolását fogja közre. A Dsida-évforduló alkalmával a konferenciakötetbe szánt fordítások szövegét Gömöri György és Makkai Ádám elektronikus levélben továbbította. A függelékben olvasható a Dsida Akadémia díszoklevelével 2013 és 2017 között kitüntetettek névjegyzéke is.

A konferencia és a kiadvány címét Dsida Jenő egy korábbi születésnapjára írott versének alábbi szuggesztív részletéből választottuk:

*Ez a perc most bíborba szédül egész világhoz láng-
beszédül: nem látott szebbet senki, jobbat,
m o s t l o b b a n a l á n g l e g n a g y o b b a t!*

Ezek a sorok legalább annyira érvényesek ma, mint a megírásukat vagy a kötetbe szerkesztésüket követő években lehettek. Nem kétséges ugyanis, hogy az eredetiben és fordításban megismerhető Dsida-versek lángbeszéde a közeli és távolabbi jövőben, itthon és szerte a nagyvilágban egyre több befogadó számára teheti emlékezetessé a költészettel való találkozás pillanatát.

A szerkesztők

Poeta angelicus

Dsida Jenő, a keresztény költő

Erdélyben történelmi sorsvállalás a költészet, a magyar költőnek egyszersmind hitvallónak: egy emberközösség lelki vezetőjének, szinte papjának kell lennie. Nem érheti be azzal, hogy pusztán a személyiség alakulásáról adjon számot, és megnevezze a lélek mélyvilágában rejtőző titkos sejtelmeket. A kisebbségi irodalom létrehozásának éveiben ilyen hitvalló volt a legtöbb írástudó; komoly tanárok, az élet peremére szorult volt megyei tisztviselők, elhelyezkedni nem tudó, a családi kisbirtokra visszavonult diplomások, hogy nagy neveket is mondjak: Áprily Lajos, Reményik Sándor, Tompa László, Bartalis János buzdították helytállásra és közös munkára a reményvesztett erdélyi magyarságot. Dsida Jenő egyénisége elütött a történelemmel viaskodó hitvallókétól, ő nem a végtellességre kívánt pereskedni, egyszerűen énekelni akart: a természetről, a szerelemtől, az ifúságról, akár a késő romantikusok.

Idővel mégis rákényszerült arra, hogy hitvalló legyen: népének szószólója, aki a keresztény morál evangéliumi hagyományai értelmében tesz hitet a kiszolgáltatott és nemzeti létében fenyegetett erdélyi magyarság mellett. Dsida mindig keresztény költőként határozta meg önmagát, költői identitásához szervesen hozzátartoztak a keresztény hagyományok és élmények, az evangéliumi szellemiség, a családjában és az iskolában kapott katolikus neveltetés és eszmeiség. A kisebbségi lét megpróbáltatásai közepette a keresztény hit adott számára erkölcsi erőt és vigasztalást.

Reményeit egy történelem fölött létező igazságosságba helyezte: rövid életét végigkísérte a megváltás hite és drámája, az a bizonyosság, hogy zaklató kérdéseire a létnek egy magasabb rendjében kaphat majd választ. Dsida Jenő „angyalok citeráján” játszott, igazi „poeta angelicus” módjára tudta megszólaltatni az égi zenét. Költészetének korábban éppen ez a szólama volt a legnépszerűbb: a *Chanson az őrangyalhoz*, a *Vidám kínálgatás keresztényi lakomán*, a *Jámbor beszéd magamról*. Ezekben a verseiben „angyalok motoznak”, az égi fények között egy természetfeletti bukolika tündéri játéka bomlik ki, a túlvilágot ugyanaz az idilli derű szövi át, mint az egyszerre légies és földies szerelmi költeményeket. Az angyalok a költő személyes ismerősei, ájtatosságainak rokkoló bája van, régi költői hagyományt idéznek, Csokonai Vitéz Mihály Cupidóit és tündereit. *Február, esti hat óra* című versében olvassuk a következő sorokat:

*Csak áll az ember. Vajjon milyen lehet a béke
örök országa, túl, túl? a nyugalom vidéke
e vékony és törékeny, finom üveglapon túl:
a képzeletében ott jár mozgó, fekete pontul*

*ultraviola völgyben, hol a távoli térség
egyetlen muzsikáló, lilába folyt fehérség,
ahol dagadva szunnyad a langyos, esti, drága
hó hermelinje, pelyhek lélegző puhasága,
ahol az égre fagyva, alig-alig rezegeve
madarak szárnya terped – s bő, halványkék mezekbe
öltözve, lassú lépttel, nem lankadó tagokkal
arkangyalok bolyongnak boldog hajadonokkal.*

Vallomásosak, őszinték ezek a költemények, a keresztény költő igazi hangja mégsem bennük szólal meg, inkább azokban a versekben, amelyek a megváltást keresik, a megváltás művében kívánnak személyes részt vállalni. Dsida Jenő az „imitatio Christi” drámaiságát ismerte fel, s a túlvilág fényében tündöklő szentek és angyalok mellett fel tudta idézni a krisztusi áldozat mélységét is, azt a szenvedést és megaláztatást, amely végül a megváltáshoz vezet. Különösen *Nagycsütörtök* című verse mutatja ezt, az a költemény, amelyben saját sorsát – a kisebbségi magyar költő sorsát – az áldozatvállalás keresztény erkölce szerint értelmezte. Költészetében több alkalommal is visszatért a nagycsütörtöki virrasztás motívuma, a krisztusi szenvedéstörténetnek ez a mozzanata azonban korábban nem kapott személyes értelmezést, mondhatnám így is: igazi lírai erőit.

A *Nagycsütörtök* viszont már minden ízében személyes vallomás, amely a súlyos történelmi gondokkal küzdő, magányos erdélyi költő áldozatának keresztény értelmét és természetfeletti távlatát világítja meg. A vershelyzet nagyon is köznap: a Kolozsvárra visszatérő költő a székelykocsárdi vasútállomáson – a székely körvasút átszállóhelyén, amelyet mindig úton lévő, fáradt székelyek töltenek meg – várakozik a csatlakozásra, s a hideg éjszakában valami emberi szóra, közeledésre, együttérzésre vágyik. Körötte ismeretlenek alszanak, s a teljes magányosság szorításában nincs senki, akivel megoszthatná magányát és gondjait. Ebben a szorongató lelkiállapotban ismeri fel a virrasztó Krisztus magányának és gyötörődésének értelmét: az áldozat misztériumát.

A vers tárgyi világának kettős síkja van: a hétköznapi kopár székelykocsárdi váróterem, ahol a költő számot vet magányával, és a keresztény hagyomány által megszentelt Olajfák hegye, ahol a krisztusi szenvedéstörténet első eseménye végbemegy. A szigorúan tárgyas képek lassanként a természetfeletti értelmet hordozó bibliai történetnek adják át helyüket, a költő mindinkább a krisztusi áldozattal azonosul, ugyanazt a magányt és gyötrelmet éli át, amelyet Krisztus az Olajfák hegyén:

*Nem volt csatlakozás. Hat óra késést
jeleztek és a fullatag sötétben
hat órát üldögéltem a kocsárdi
váróteremben, nagycsütörtökön.*

*Testem törött volt és nehéz a lelkem,
mint ki sötétben titkos útnak indult,
végzetes földön csillagok szavára,
sors elől szökve, mégis szembe sorssal
s finom ideggel érzi messziről
nyomán lopódzó ellenségeit.
Az ablakon túl mozdonyok zörögtek,
a sűrű füst, mint roppant denevérszárny,
legyintett arcul. Tompa borzalom
fogott el, mély állati félelem.
Körülnéztem: szerettem volna néhány
szót váltani jó, meghitt emberekkel,
de nyirkos éj volt és hideg sötét volt,
Péter aludt, János aludt, Jakab
aludt, Máté aludt és mind aludtak...
Kövér csöppek indultak homlokomról
s végigcsurogtak gyűrött arcomon.*

A költő magányos áldozata ilyen módon kap valóban „nagycsütörtöki” értelmet: akiknek a mostoha sorsát a szíven viseli, azok álomba merülten magára hagyják, neki mégis vállalnia kell a terheket. A *Nagycsütörtök* a magyar költészet egyik leginkább keresztény műve, a személyes áldozat végső értelmét a krisztusi áldozat természetfeletti rendjében találja meg, ezáltal osztozik a megváltás drámai misztériumában. Az erdélyi magyar irodalom játékos anyaga ezzel a verssel lépte át a férfikor küszöbét, s érkezett el maga is a hitvalló költők közé, hogy áldozatos küldetésének természet- és történelemfeletti távlatát mutassa meg.

A közösségi vallomástétel morális parancsa: az erdélyi magyarság és az Erdély iránt érzett hűség és ragaszkodás válik mind nyilvánvalóbbá a költő élete végén, midőn az elviselhetetlenség fokozódnak a magyarság terhei, és a bukaresti nagyromán politika, úgy tetszik, minden korábbinál kegyetlenebb rohamra indul a magyar kisebbség intézményei és nemzeti öntudata ellen. Az ekkor kiadott iskola- vagy helynévrendeletek (amelyek radikálisan megtiltják az erdélyi magyar helynevek használatát), akárcsak fél évszázaddal később: a nyolcvanas évek végén, a kisebbségi kultúra és nemzeti identitás végső lerombolásával fenyegetnek, következésképp elszánt ellenállásra készítik az erdélyi magyar szellemi életet.

Dsida Jenő ekkor – a kisebbségi megpróbáltatások vészterhes napjaiban – írja fájdalmas zsoltárát: a *Psalmus Hungaricus*, amely korábbi költészetének merengő és játékos dallama után a közösségi hűség és a történelmi felelősség szigorú morálját szólaltatja meg. Azt a hagyományos hangot idézi fel, amelyet a török pusztítással viaskodó egykori énekes: Kecskeméti Vég Mihály ütött meg, amely Kodály Zoltán fájdalmas magyar zsoltárában zengett két országvesztő háború között. Hitvallást tesz

szétszórt népe mellett, egységre szólít, hangos szóval akarja a történelem közönyös erőit megállítani:

*Ülj ide, gyűlj ide, népem
s hallgasd, amint énekelek,
amint a hárfa húrjait
jajgatva tépem,
ó, népem, árva népem! –
– dalolj velem,
mint akit füstös lángokra szítottak
vérszínű, ósetét, nehéz, fanyar borok,
dalolj velem hörögve
és zúgva és dörögve,
tízmillió, százmillió torok!
Énekelj, hogy világgá hömpölyögjön
zsoltárod, mint a poklok tikkadt, kénköves szele
s Európa fogja be fülét
s nyögjön a borzalomtól
és örüljön bele!*

Fellebbezés ez a zsoltár: a történelemhez, az európai népek közösségéhez, az elfúló kiáltás, a kihagyó lélegzet azonban arra utal, hogy a költő aligha reménykedett a közös sebek orvoslásában. Élete alkonyához a megmásíthatatlan végzet gyötrelmes tudatával érkezett el, úgy látta, minden elvégeztetett. Ebben a kétségbeesésben talált védelemre a keresztény hitben és hagyományban: olyan védelemre, amely nemcsak személy szerint neki adhat biztonságot, hanem népének is. A keresztény költőnek ezzel a lelki biztonságával ítélte meg a történelmet és saját sorsát. Tehetsége és alkotóereje így utolsó verseiben csapott igazán magasra: ezekben a versekben fejezte ki az erdélyi magyarság fájdalmát, és tett hitvallást a megmaradás ügye mellett. Nem sokkal ezután búcsút vett mindenkitől: fiatalon távozott, harmincegy esztendőskorában. *Sírfeliratát* maga fogalmazta meg: „Megtettem mindent, amit megtehettem, / kinek tartoztam, mindent megfizettem. / Elengedem mindenki tartozását, / felejtsd el arcom romló földi mását.”

Miért szép? Dsida Jenő: Nagycsütörtök

(Olvasat-változatok, értelmezési lehetőségek)

Hogyan kell verset olvasni?, vagyis: érteni – kérdi, írja egy 1937-es, Keleti Újság-beli cikkében Dsida Jenő, s a versértés legkíváncsiabb feltételeként a *hatodik érzékszerv* meglétét tartja. Amelynek amúgy neve sincs, de lényege szerint alkalmassá teszi az olvasót a „teljesen kézzelfogható világ határain kívül eső dolgok”, úgymint a költészet szépségeinek érzékelésére. Érteni kell a líra másfajta nyelvezetét, a költészet „különvaló” nyelvét; a szavak értelmi sokszínűségét, ahogy egy kifejezés „kibővül, átítatódik” a „mélységnek és a magasságnak” *külön illatával*; ahogy a „hétköznapi szürke szó fényleni kezd”, „bölcséleti elemeket szív magába”: s amit valójában mégsem lehet érteni, csupán „édesen, borzongva megsejteni”. Érteni kell, hogy a víz nem csupán „két atom hidrogén és egy atom oxigén”, hanem a költészet nyelvén jelenthet „minden olyasmit, ami kielégít, lecsillapítja valamely vágyunkat”, jelenthet szerelmet, tudást, gazdagságot. Mint ahogy a *láng* sem csak égő fahasáb vagy gyufaszál lángja, hanem lehet az a *lélek tüze, szüntelen, belső, lázas alkotás, szerelmet elemésztő tűz*. S ha azt mondja a költő: *út*, az „annyi, mint életpálya, saját magam választotta vagy végzet parancsolta életforma...”, az élet folyamatossága, mely szörnyű bizonyossággal visz a biztos halál és a bizonytalan túlvilág felé”. És aki „lihegve kapaszkodik a meredélyre”, az nem mond kevesebbet, mint elmesél egy „egész költői életrajzot”. A költő, folytatja alkotás-lélektani eszme-futtatását Dsida, meg akarja értetni magát az olvasóival, de akkor mégis mire való az „érzelem jelképi elburkolása”? Mert, mondja, épp a *burok lehámozása* a versértés és a műélvezet közös olvasói élménye, a mondatok mögötti „csillogó értelem” föllelése, s ehhez kell az a nevenincs hatodik érzék. Hiszen, vallja a költő, ez a mondatok, szavak mögötti világ olyan megfoghatatlan, mint a „félíg elfelejtett álom, az imbolygó füst vagy a vizek fölött reszkető pára”.

Hogyan olvassuk, hogyan értsük tehát, a költői recept alapján, a *Nagycsütörtök* című verset?

A cím eleve kijelöl egy értelmezési sávot, egy *borzongva megsejthető, a kézzelfogható világon kívül eső*, misztériumi szegmensét a létezésnek.

A krisztusi szenvedéstörténet, különösképp a megfeszítettetés és a feltámadás misztériuma a magyar irodalom kezdeteitől ihlető témája minden műnemnek, a költészetnek kiváltképp. Legelső ismert magyar versünk, a 13. századi *Ómagyar Mária-síralom* 37 sora is a Krisztust sirató Mária helyzetdalaként szimbolizálja a gyermekét veszített anya személyes, konkrét, egyszersmind egyetemes fájdalmát: s Krisztus halála és feltámadása – hol bibliai legendáriumban, hol történelmi történetként, hol a valóságosan egyedi vagy általános emberi szenvedés metaforikus

kifejezőjeként – az egyik leggyakrabban megénekelt líratéma volt s marad, amíg ember s költészet létezik. Tinódi Sebestyéntől és Bornemisza Pétertől Szenczi Molnár Albertig, Balassi Bálintig, Faludi Ferencen, Gyöngyösi Istvánon, Aranyon át a jelenkor költészetéig a teljes magyar líratörténet példaként idézhető, Dsida költészete is. Mert ha a költő azt mondja a versben: „aludtak”, az jelentheti a békés pihenést, meg jelentheti az emberi kivetettség-érzet csak Krisztus végtelen kínjaihoz mérhető gyötrelmét is!

Krisztus mártíriuma a *szenvedő ember* metaforájaként tűnik fel leggyakrabban a magyar líratörténet számos művében. Számos esetben Jézus kínjaihoz hasonlítja a magáét a poéta, a művész, másutt a Megváltó kínjaiból merít erőt a magáé elviseléséhez: de mindig a krisztusi, szeretetre méltónak lenni akaró ember képmása jelenik meg, a vétkes, de alázatos szívű emberé. A betegség, az elesettség tényleges fizikai és lélekállapotában gondol például Reményik Sándor az „Új Szt. János-kórház”-ba menet, a „14-es villamoskocsi”-ban a golgotai Krisztusra, „És nagypéntekről húsvét reggelére”, mely „Neked”, a megszólított Jézusnak „bizonyosan” csak „átszállóhely” volt: s nem „végállomás”, miként a verset író költő véli a maga sorsával kapcsolatban. Ezt a személyes sorshelyzetet írja s gondolja tovább a *Hála* is, a gyógyult poéta feltámadt reménységétől, életörömétől áthatva. „Húsvét felé megyek. / Húsvét felé megyek” – mondja, s ezek a halál-közelből elengedett, az élni engedett Reményik hálátelt, szimbolikus töltésű szavai. Babits Mihály hatalmas verse (*Húsvét előtt*) 1916-ban, a háború tombolásában született, s benne elementáris erővel fogalmazódik meg a békevágy, az elszabadult indulatok miatti kétségbeesés, a háború emberellenességének, mindent szétroppantó, széttörő, csak szenvedést szülő féktelenségének a bizonyossága, s a vágy a húsvéti „embermegváltó” békességre: „Legyen vége már! / Aki alszik, aludjon, / aki él, az éljen, / a szegény hős pihenjen, / szegény nép reméljen. / Szóljanak a harangok, / szóljon alleluja! / mire jön új március, / viruljunk ki újra!” S egy Babits-vers fogalmazza meg (*Bénára mint a megfagyott tag*) az emberi és a krisztusi szenvedés egybeomlásának, a hit szenvedés-alapjának megrendítő filozófiáját is. Csak az érzi át, érti meg teljességében a keresztre feszített kínhalálát, aki maga is átéli fizikailag vagy lélekben, vagy mindkettőben az embernek szánt, szenvedésből fakadt krisztusi ajándék valóságos gyötrelmét. A testi kínt valóságosan, a krisztusit lélekben. S aki átéli s megérti, hogy mit vállalt Krisztus az emberért, megérti magát Krisztust: „Halljátok énekét a hitnek, / halljátok a jó éneket: / többet nem-hinni nem lehet! / akik szenvedtek, mindig hittek. / Halljátok énekét a hitnek! // Mert megalázatosítottak, / ittuk az ecetet s epét, / tapintottuk Krisztus sebet: / most ujjaink örökre jobbak. / Mert megalázatosítottak. // Szeameink is örökre hisznek, / mert láttuk az Ember Fiát / kereszten és a glóriát / kelni nyomában a tövisnek. / Szeameink is örökre hisznek”. A hit megértése szüli a hitet, s a hit az alázatot, mely kiűzi a „keményre vert”, „zúzmarás” gögöt a szívből: s „többet nem-hinni nem lehet!”

A legismertebb, e tematikai csoportba sorolható versek között van Dsida Jenő *Nagycsütörtök* című költeménye is, amely nem a keresztre feszítés és nem a feltámadás, hanem a kereszthalált megelőző éjszaka lelki-fizikai kínjainak megidézése.

Olvasható-e tehát a vers *a bibliai történet parafrázisaként*: Krisztus a székelykocsárdi állomáson, a csatlakozásra váró ember mellett, a padon ülve, akár a költő, a félelem suhogó *denevérszárnyai* között, a Megváltó emberré válása?

Az olvasó hajlik az igenre.

A vers két alapvető élményréteg finom, sejtelmes egymásra rétegezése. Az Olajfák hegyén magányosan virrasztó Jézus, aki emberi, e világi félelmében véres verejtékcseppeket hullajtott, a kocsárdi állomáson Nagycsütörtök éjjel vonatra váró költő képzetében jelenik meg, s a versben egymásra simul a krisztusi és az emberi félelem. A hat órányi várakozásra kényszerült költő a jelenet konkrét jelentésszintje, a *törött testtel*, nehéz lélekkel gondolataiba merülő, a várakozás magányától felzaklatott ember primér helyzetélménye fölé apránként felépít egy, a bibliai utalásokkal a krisztusi szenvedés mitológiai képévé tágított második értelmezési szintet. A fizikai szenvedés képéből előbb kibomlik a lelki törődöttség is, ám a verscím s a *lopódzó ellenségek* titokzatos képe a vers első részében még nem igazán kapcsolható jelentésszintbe. Majd megfordul az élményszületés iránya, a belső világ vetül a külsőre: a mély, állati félelem már roppant denevérszárnyak látja a mozdonyokból gomolygó, sűrű füstöt, s a költő tompa borzalommal fordulna jó szóért, segítségért a körülötte lévőkhöz, „szót váltani meghitt emberekkel”: de senki sincs, akihez fordulhatna. A nyirkos éjben, a hideg sötétben „Péter aludt, János aludt, Jakab / aludt, Máté aludt és mind aludtak”: s a váratlanul fölbukkanó tanítványi nevek, e szakrális konkretizálás egyszerre megvilágosítja a cím valódi értelmét is. Ez nem csupán a költő magánya, a sötét kocsárdi állomás, ez a jézusi nagycsütörtök is, az Olajfák hegyi kert sötétje, az utolsó éjszaka megváltói magánya.

De bonthatjuk tovább is a versrétegeket: olvasható-e ez a misztikummal, szakra- litással átszőtt vers, mégis, akár a *biológiai realizmus*, a profán, valóságábrázoló leírás példajaként?

Igen, olvasható-érthető úgy is.

A verejtékező, erőtlen test, a fizikai rosszullét tünetei is megjelennek, a *töröttség-törődöttség* tünetei nem csupán a költőben váratlanul felbukkanó *szakrális kép* lelki megrázkódtatásából fakadnak. 1929-ben, 22 évesen írt önéletrajzában is ott a kurta mondat: „a szenvedést is megismertem már”, öt évvel korábban konkrétan diagnosztizálja magát: „a szívem még mindig tesz olyan tréfákat, hogy minden harmadik ütés kimarad”. (Dsida Jenő levele Benedek Elekhez) A szívbeteg poéta élete folytonos menekülés a nyomában járó halál elől, a *csillagok hívását* hallja minden nap, a *test kínjai* hívják elő hangsúlyosan a haláltudat lelki gyötrelmeinek élményét, s nem fordítva. A rövid életű, mindössze harmincegy esztendőnyi földi évet kapott poétát, a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom Szatmáron született, azután főképp Kolozsváron alkotó, halk szavú, csöndes muzsikájú verseket szerző költőjét a meghitt magánélmények, a jelentéktelen apróságok zsenijének, a magánéleti líra mesterjátékosának is szokás nevezni. Olyan költőnek azonban, akinek teljes, rövidke, életét beárnyékolta a biztos tudat: szívbetegként folyvást a halál közelében él!

Ám aki mégsem annyira halálról, inkább a *magányra teremtettségről*, a magányra íteltetettségről énekelt. A meggyötört testű, szívbeteg Dsida különös érzékenységgel éli át a Megváltó teljes magárahagyottságát, haláltudatát másutt is, a *Zarándokút* című versében is például: „Lassan húsvét hetébe fordulunk. / Krisztus már indul a Kálváriára. / Zarándokútban piros bogyó / és fájdalom mindenütt terem”. El sem érte a költő még a krisztusi kort sem, írja róla válogatott verseinek bevezetőjében Lengyel Balázs (1980), s a Dsida egész életében hordott *virtuális töviskoszorú*, az *evangéliumi szerep* magyarázata a betegség által kikényszerített, a halál hamari eljövételének meg nem másítható tudata volt: a betegség tipikus tüneteinek, a fullasztó, *fullatag*, ziháló légvételeknek, a félreverő, aritmusos szív félelmetes dobolásának mindennapi szorításában. „Mint a bomlott óramű” zakatolt az a beteg szív, mondta a költő ravatalánál egy pályatárs (Krenner Miklós: *A költő halála, Ellenzék*, 1938. jún. 13.); más szerint a „beteg szív szivattyúzúgásoz hasonlóan, lihegve szívta és lökte a véráramot” (Szemplér Ferenc: *Dsida Jenő, Brassói Lapok*, 1938); megint más (Ligeti Ernő: *A halott költő, Független Újság*, 1938) a „lüktető szív rohamozó galoppjáról” beszél.

A vers egyik képi rétege, a képesítés egyik szintje egy szívbeteg ember orvosi diagnózissal felérő testképe.

Cs. Gyimesi Éva elemzi több s igen érzékeny, tanulmányban is – Mircea Eliade mítoszkutató téziseit is felhasználva – a szent és a profán érzelmi-hangulati-szemléleti élményének Dsida költészetében általánosan tapasztalható különös kettősségét. Az irodalomtörténész úgy látja (*A pajzán angyal – A szent és a profán Dsida költészetében*, 1992. In: Cs. Gy. É.: *Kritikai mozaik*, Polis, Kolozsvár, 1999), Dsida valamiképpen fölötté áll a halálnak, *fölnnyel* szól róla, *mosolygós nyugalommal*; a költő világszemléletét sokkalta inkább jellemzi az a *mindennapi hitélmény*, a *misztikus tapasztalat*, „melyben az e világi dolgok és a transzcendencia egymástól elválaszthatatlan léttartományok, a valóság egyidejűleg érzékelhető síkjai”: vagyis Dsida szemléletében az élet-halál végzetes különbözősége nem igazán létezik, a halál *tragikuma feloldható*. A költő miszticizmusa Cs. Gyimesi szerint a „transzcendens világot otthonosan megélő ember képessége”, aki „játszva hintázik a küszöb fölött, ami a két világ között van”.

Tovább hántva a képek rétegeit: olvasható-e a *Nagycsütörtök* is e *feloldható tragikum* nézőszögéből?

Úgy véljük: nem.

A félelem, az üldözöttség érzete, a társak semmit nem értő, nyugodt álma, a *menekülni a sors elől, de örökké szembe a sorssal* elrendeltetészerű állapota jóval több, mint a halállal örökké párban, megélt, vagy csupán megélni akartan meghitt közösségben élő, a művészi-közösségi feladatát bevégezni nem tudó költőnek a fájdalom s a finom ideggel érzett halálsejtelen felülkerekedő fölnye, *mosolyos nyugalma*. A *Nagycsütörtök* az a vers, amelyben éppen a Dsida poézisére *alapvetően* valóban nem jellemző versélmény, a *halálfélelem borzongása* (Cs. Gy. É.) az uralkodó lírai beszédmód, moduláció. Jézus nagycsütörtök éjjel a halálra készül a Getszemánikertben. Péternek, Jakabnak, Jánosnak a 42. zsoltárból ismerős szavakat idézi: „Ha-

lálisan szomorú a lelkem... Miért feledkeztél meg rólam?” Jézus fél: de a többiek, mit sem tudva, békésen elalszanak, Jézus mellett tehát nincsenek társak, egyedül van a halál közelében: mint ahogy minden ember egyedül marad a halálban. Márk szerint „kezde felette rettegni és gyötrődni” (14/33); Máté úgy írja: „arccal leesék, könnyörögven” (26/36). *Lukács evangéliuma* szerint Jézus annyira fél, hogy „Verejtéke, mint megannyi vércsepp hullott a földre”, más fordításban: „Az ő veritéke olyan vala, mint a vérnek cseppjei, melyek a földre lehullanak vala” (22/44). A Dsida-vers két utolsó sorában a testben-lélekben beteg és rettegő költő a maga esendő ember-voltának fájdalmával, félelmével a vérrel verejtékező Megváltó valóságos, nagyon emberi kínládására utal: „Kövérc csöppek indultak homlokomról / s végigcsurogtak gyűrött arcomon”. A személyes és a mítoszi réteg egymásra borul, Krisztus és ember a szenvedésben-rettegésben talál egymásra! De az olvasó ebben a versben nem azt érzi, hogy Dsida „ide-oda közlekedik a véges és végtelen határán”, észre sem véve, mikor hol jár, hanem mélyhegedűként zeng tovább benne a költő *odaáttól* való, veritékező, „állati” félelmének fájdalmas dallama. Krisztus hasonlóan emberi, *emberiesített* félelme nem ad a költő számára tragikumot enyhítő feloldást.

Csak töprenghetünk azon: vajon egy egészséges szívű-testű Dsida, ha a *test nem erőtlen*, milyen viszonyban lett volna Krisztussal?

Különösnek tűnhet fel a kérdés, profán váltásnak, de tegyük fel mégis ezt is, persze, csupán a mese rövid kivonatát említve, mert hozzátartozik a mű élettörténetéhez, s lépünk a „meredély” egy könnyebb stációjára: olvashatjuk-e a kötetben (*Nagycsütörtök*) 1933-ban megjelent verset *plágiumként*?

Szőcs Géza *Plágiumvád 70 éve* című összefoglalójából (*Irodalmi Jelen*, 2007. január), Márkus Béla korábbi elemzését is idézve (*A kocsárdi állomás, Egy regényepizód s a Nagycsütörtök közös színhelye*, Kortárs, 2005. november), Lisztóczy László, Mózes Huba, Kabán Annamária tanulmányaira is utalva tudhatja meg bővebben is a meghökkent versolvasó, hogy miképpen kerülhetett szóba egyáltalán a plagizálás vádja: s hogy mily „végtelenül fáj” az Erdélyi Helikon-i íróközösség egyik tagjának, Berde Mária írónőnek, hogy őt „meglopták”. Hogy Dsida Jenő, „az a kis rüpök, akire köpünk”, tőle *ollózta a nagyszerű ideát!* Mert hogy a vers helyszíne ugyanaz a székykocsárdi állomás, mint ahol az írónő *Szentségvivők* című regényének hősei gyűlnek össze a kisebbségi közös létezés, közös sors széthullását megjelenítve, a vonatcsatlakozás ugyanolyan lélektelen óráit szenvedve, mint a vers alanya, azaz maga a költő.

De elég volna ennyi, a helyszínazonosság, a várakozás hasonló poétikai helyezte a vádhoz? A regény ismerete a rüpöközéshez? Elegendő ennyi, hogy Berde Máriának a Dsida iránti korábbi rokonszenvéből ekkora gyűlölet legyen? A szavak elűlő, felületi, „köznap”, mondja Dsida, jelentése szerint úgy tűnhet fel, hogy igen. De nem csupán a lírai vers rejti a lehamozandó lényegét, Berde Mária dühös, nyers *elburkolásai* mögött is ott *rezeg*, nem a költészet *vizek fölött reszkető párája* vagy *imbolygó füstje*, hanem – elirigyeljük Dsida vizualitását – a sötét viharfelhőként kavargó sértettség.

Ugyanis a költő a *Szentségvivők* egyik kiadói lektora volt, s ebbéli szerepében nem cáfolta meg Kós Károly vélekedését, aki, 1933-ban, az Erdélyi Szépmíves Céh színvonalához nem illőnek vélte a regényt. (Zárójelben: nem is ott jelent meg, hanem főképpen a vita miatt megalakított Erdélyi Magyar Írói Rend, egy új írószövetség kiadásában.) Nem tartozik választott témánkhoz ennek a Szócs Géza szavaival „szűnni nem akaró, beteg áskálódásnak” a további részletezése, de a plágiumvád komolytalanságának érzékeltetésére álljon itt néhány mondatnyi bizonyíték. Például egy 1932-es levélrészlet Dsidától, melyben menyasszonyának számol be a székelykocsárdi várakozásról, egy másikról, amikor is csatlakozásra várva *délután háromtól éjszaka fél tizenkettőig* „fogcsikorgatva, egyedül ültem, csepergő esőben... ugyanazon az állomáson, melyről Nagycsütörtök című versemet írtam”. Ironikusabb fogalmazásban, például Szócs Gézától: ha volt is hatása a versíróra a regényjelenetnek, az „nem haladhatta meg bármely útibeszámoló hatását”, amelyet „bármely erdélyi utazó, bármikor megfogalmazhatott, főleg, miután ott ette a fene fél éjszakákon át a székelykocsárdi állomás várótermében.” S átélte, Láng Gusztáv kifejezésében, ezt az „egyetemes erdélyi élményt”.

Olvasható-e a vers, ha már Berde Mária kisebbségi sors-regénye szóba került, *kisebbségi sors-metaforaként*?

Csak erős belemagyarázással.

Életidő nem adatott a költőnek elégséges ahhoz, hogy lírájában az előtte fokozatosan fölremlő, a kisebbségi poéta helyzettudatából eredő felelősségérzet erőteljesebben megfogalmazódjék: de átélte a kisebbségi létre ébredés emberi-költői élményét, s csak halála után megjelenő híres versében, a *Psalmus Hungaricus*ban ennek lendületes, Dsida hangszínétől szinte meghökkentően különböző, heves, lendületes-indulatos kifejezését teremtette meg. Történelmi konkrétságában jelenik meg a szenvedés az 1930-ban keletkezett *A húsvét dicsérete* című Dsida-versben is. A költő az anyaországtól elszakított, Trianon utáni Erdély „bús” panaszát, kollektív, történelmi katasztrófa-érzetét fogalmazza meg: „Rágondolok, míg járom Golgotámat. / Mivelhogy nincs igazság idelent, / Pilátus alatt keresztre ment, / de harmadnapra új életre támadt. // ...Feltámad-é a bús erdélyi földön, / ki meghala és eltemteték?” A *Nagycsütörtök* című vers várakozó költője nem talál segítséget vagy csupán jó szót adható embereket, mint ahogy alvó tanítványai is magára hagyják Krisztust: de a kép itt nem sugallja a történelmi-közösségi magárahagyottság metaforikus tágasságát, itt a beteg, a halni készülő ember magányát érzékeljük, mely csak a halál előtt reszkető-verejtékező, magára hagyott Krisztus egyedüllétéhez mérhető, s nincs köze senki másához, nemzethez, kisebbséghez akár: *kettőjükön* kívül.

„Az én beszédem, költői hangom” – írja a főt említett, *Hogyan kell verset olvasni?* című írásában Dsida, mintegy a *Naplemente* című verse prózai vázlataként – nem harsona, nem is zengő kürt, csak síró síp dala. Életem hanyatlóban van már, mint az alkonyi nap.... A jóság örök vágya él bennem. Vajon mi lesz a sorsom? Rosszulesik örökké vágyakozni, de a vágytalan közönyösség talán éppoly rossz. Hanyatlik életem napja, életem síphangja zokog. Nemsokára eljön értem a fekete, süket halál.” A Nagy-

csütörtök évekkel korábbi születésű, mint ez a vallomás (s mint az említett *Naplemente*), de a süket, fekete halál fenyegető közelsége riasztja-gyötri e versben is a költőt; már itt kívül van minden emberi közösségen, az emberi, akár kisebbségi közösség minden gondján-baján, a rettegés kiszolgáltatottja csupán, a megvallott halálfélelem áldozata.

A költő „elbújik néha, miként a gyermek, és várja, hogy megkeressék”, írja. Próbálkozhatunk a megértéssel, kereshetjük a poétikai indokait annak, miért szép e vers, s mondhatjuk is: mindazok miatt, amit megnevezni próbáltunk, s azok miatt, amit mások olvasnak ki a sorok mögül (például Láng Gusztáv szép elemzésében: *A legenda ember-arca*, *Dsida Jenő Nagycsütörtök című verséről*, 1973. In: L. G.: *A lázadás közjátéka – Dsida-tanulmányok*, Savaria University Press, Szombathely, 1996), de igazat kell adnunk a költőnek. Nem mindig *elmondható*, ami *érezhető*, az a megfoghatatlan hatodik érzék még verstíkok sorát teszi itt is elmondhatatlanná, ez a költészet, vagyis *a kézzel fogható dolgokon kívüli világ*.

A sorsvállalás drámája

*Adalékok a Psalmus Hungaricus keletkezéséhez és
értelmezéséhez*

Dsida Jenő alkotásai közül a *Psalmus Hungaricus* befogadását kísérte a legtöbb tanácstalanság és félreértés. Különösen mostoha sors várt rá az 1950-es és az 1960-as években, amikor nemcsak ezt a versét, hanem egész életművét méltatlan vádakkal illették. Lekicsinyló hangsúlyokkal kismesternek, grófok barátjának, az öncélú szépség és az absztrakt humánus költőjének bélyegezték, aki miniatürizálta, az izolált én feneketlen kútjába süllyesztette a világot, s akinek főbenjáró „tapintatlanságai” közé tartozott erdélyisége, igyekeztek is lemosni róla ezt a „szégyenfoltot”, negligálva lírájának a szűkebb haza hagyományaival, a kisebbségi léttel összefüggő sajátosságait és értékeit. Ha egyéb téren találtak is mentségeket és kibúvókat számára, a *Psalmus Hungaricus*nak még hosszú ideig nem kegyelmeztek. Elutasításban volt része lényegében 1980-ig, amikor Jékely Zoltán – sokunk öröme – közzétette *A magyar irodalom gyöngyszemei* című sorozat Dsida-válogatásában. A vers – negyvennégy évi várakozás után – akkor látott napvilágot először Dsida-kötetben, az előtte megjelent hat gyűjteményből rendre kimaradt.

A mű ellentmondásos megítéléséről és kálváriájáról személyes emlékeket is őrzök. Az 1960-as évek első felében a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar-történelem szakos hallgatója voltam. Kardos Pál professzor úr irányításával Dsida Jenő költészetét választottam diplomadolgozatom tárgyául. Bizonyára kutatói tapasztalatlanságom is szerepet játszott abban, hogy a *Psalmus Hungaricus* szövegére nem sikerült rátalálnom. Végül levélben kértem segítséget Mátrai Bélától, aki annak idején Dsida Jenő kollégájaként a *Keleti Újság* kolozsvári szerkesztőségében dolgozott, az idő tájt pedig a *Vigilia* munkatársa volt. Válaszlevelében *Emlékezés Dsida Jenőre* című, a *Vigiliában* közölt tanulmányának eredeti, a megjelentnél bővebb kéziratát és a *Psalmus Hungaricus* írógéppel sokszorosított szövegét is elküldte nekem. Figyelmeztetett arra, hogy a *Psalmus* „erős nemzeti tendenciája miatt sem kéziratban, sem nyomtatásban nem forog kézen”, „azt tehát csak tudományos célra” használjam fel. Mivel ez az egyetlen példány áll rendelkezésre, lemásolása után küldjem vissza neki.

A verset – híre és Mátrai Béla intelme alapján – úgy vettem a kezembe, mint egy izzó parazsat, szorongva, félve olvastam el, néhány részlete fölkavart és zavarba ejtett. Hasonló érzésekkel hallgatták meg csoporttársaim is: nehezen tudtuk összeegyeztetni a korábban megismert Dsida-képpel és a belénk sulykolt internacionalista szóla-

mokkal. Akkor hallottam először azt a máig kísértő véleményt, hogy a *Psalmus Hungaricus* egyszeri kisiklás, múló indulat, bocsánatos bűn Dsida Jenő pályáján. Nincs előzménye és nincs folytatása sem.

Ez a tévhit számomra akkor semmisült meg, amikor a költő *Napkelet felé...* című, köteteiből kimaradt és elfelejtett versére leltem a *Pásztortűz* 1925. október 18-i számában. Mondanivalója azáltal is kiemelt hangsúlyt kapott, hogy a folyóirat első oldalán helyezték el, és erdélyi népi fafaragók motívumvilágát idéző, díszes keretbe foglalták. Címe is, intonációja is sokkolóan hatott rám, azzal a revelációval olvastam végig, hogy a *Psalmus Hungaricus* korai előzményére leltem.

*Halott meséink fekete kriptáján
befedett arccal, némán zokogunk:
megölte őket anyagelvűség,
hideg nagy ősz és sötét háború,
s most elhagyottan vacog a fogunk.*

*Szegény magyarnak különös a sorsa:
körül ölelték Páris árnyai,
kecsegették dicső, örökös dallal,
és orvul mégis mit akartak ők? –
Álmok szívébe pengét mártani.*

*Megölték minden szép keleti vágyunk,
szív helyett adtak berregő motort,
mesék helyett Anatole France-regények
kijózanító, gúnyoros szelét,
mely csaknem, hogy a halálba sodort.*

Ez a vers a *Psalmus Hungaricus*nál is határozottabban mond ellent a konvencionális Dsida-képnek. A történelmi Magyarország összeomlásának, Erdély elcsatolásának fájdalma, a Nyugat-Európából való kiábrándulás gondolata, Kelet nosztalgiaja szóval meg benne. Morális jelmezbe rejtetten a nyugati civilizáció kritikája, a modern krizológia érvelése, „spengleri” válsághangulat csendül ki soraiból. Anatole France racionalizmusával és cinizmusával Rabindranath Tagore érzelemgazdagságát és erkölcsi komolyságát állítja ellentétbe. Ez az ellentét a modern liberalizmus elveivel és értékeivel való szembeszegülést is jelzi.

Elsősorban ezen a ponton érhetjük tetten Dsida Jenő akkori lelkiatyjának, Olasz Péter jezsuita szerzetesnek a hatását. A nagyváradi születésű pátert rendje 1924-ben arra utasította, hogy az anyaországból – a kalocsai Szent István Gimnázium tanári karából – Erdélybe költözzön, segítse az ottani kis létszámú jezsuita közösség talpon maradását és a romániai magyar katolikus ifjúság lelki gondozását. Szatmárnémetit

jelölték ki székhelyéül, ahol csakhamar baráti kapcsolatot és együttműködést alakított ki a Dsida-családdal. Erdély-szerte előadásokat tartott, fiúkonferenciákat és lelki gyakorlatokat szervezett, tanulmányok és könyvek sorát tette közzé. A *mai férfi életútja* című, 1926-ban Szatmáron megjelent könyvének két legkevésbé szerzetes tollára való, a párbajról és a keresztény családi életéről szóló fejezetét a költő édesapja, Dsida Aladár írta. Szenvedélyes hangon bírálta a liberalizmus eszméit, amelyekben a katolikus egyház legádázabb ellenfelét látta. Egyik előadását Anatole France-ról tartotta: a francia íróban fedezte föl és ostromozta a modern liberális eszmék paradigmatis megtestesítőjét.

Ugyanezekben az esztendőben világszerte, így nálunk is valóságos Tagore-láz uralkodott. Ez alól a hazai keresztény értelmiség sem jelentett kivételt. Az 1913-ban Nobel-díjjal kitüntetett indiai író műveiben a kereszténység eszmevilágához közel álló vonásokat fedeztek föl. Népszerűsége fokozta az érdeklődést India kultúrája iránt, amely „habár a nyugatiéval homlokegyenest ellenkező, a maga nemében teljesen eredeti és alkalmas az eltolódott európai világnézetnek új vérkeringéssel való fölfriessítésére” – olvashatjuk Záborszky István *Rabindranath Tagore világnézete* című, a Szent István Társulat emblémájával az idő tájt megjelent könyvében.

A magyar alkotó értelmiség Tagore-kultuszát Pakocs Károly példája is szemlélteti. A jeles lelkipásztor, költő és elbeszélő az idő tájt püspöki titkár volt Szatmáron, Olasz Péterhez és Dsida Jenőhöz is baráti kapcsolat fűzte. Dsida sűrűn fölkereste őt a püspöki titkárságon, és föl-fölvasta legújabb verseit. Pakocs Károly később is figyelemmel kísérte pályafutását. Amikor egyházi ügyeit intézte Kolozsvárt, mindannyiszor személyesen is találkoztak. Maga vallott arról, hogy vallásos lírája Rabindranath Tagore hatására bontakozott ki.

A *Napkelet felé...* azt bizonyítja, hogy az idézett nézetek – Olasz Péter és Pakocs Károly közvetítésével – Dsida Jenőhöz is eljutottak, az ő gondolatvilágát és költészetét is formálták. A Tagore-hatást közvetlenül is szemlélteti, hogy 1927-ben magyarra ültette *Áldozati ének* című versét.

Pályáján azonban csakhamar éles fordulat zajlott le. Az 1920-as évek végétől nem tért vissza többé Kelet tájaira, „napnyugati őrjáratra” indult, s tette ezt növekvő tudatossággal és otthoniassággal. Trianon okozta fájdalmát „teremtő tettekre” váltotta: szívvel-lélekkel a vele együtt nagykorúvá váló és önmagára eszmélő erdélyi magyar irodalom, a romokon fölépülő új intézményrendszer szolgálatába szegődött. Elsősorban a transzilvanizmus jegyében szárnyat bontó, az autonóm erdélyi hagyományok megőrzését és gazdagítását hivatásának tekintő, „honfoglaló, nagy írónemzedékhez”, a Helikon-mozgalomhoz fűzték szoros szálak. Az „első farmerek”, az újrakezdők, a terepfölverők nyomába lépett 1930-ban az *Erdélyi Fiatalok* alkotói közössége, amely a megváltozott körülmények között felnövekvő, a történelmi fordulatból adódó szükségszerűségekre nyitottabb és fogékonyabb, a korszerű ön- és helyzetismeret igényével fellépő új írónemzedéket vonultatta föl: küzdelmeikben osztozott Dsida Jenő is. „Mindenekfölött hittel hiszek Erdélyben. Ebben a szabad szellemet,

humánusmot sugárzó földben látom a jövő magyar irodalmának kovászát” – nyilatkozta 1930-ban az *Erdélyi Helikonnak*, mintegy megismételve Ady Endre *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című, a transzilvanizmus eszmekörét megelőlegező írásának próféciját.

Kiteljesedő költészete mind nyilvánvalóbban nyugat-európai mintákat követett. Erre ösztönözte első számú anyaországi mestere és példaképe, Kosztolányi Dezső, két erdélyi pártfogója, Benedek Elek és Kuncz Aladár is. A kisebbségi lét szemhatárszűkítéssel, öncsonkítással, értékvesztéssel fenyegető kelepceből és kényszereiből – sorsának tudatosan vállalt és akart, sokatmondó cáfolataként is – az európai kultúra magaslataira, a „tisztá lét”, a szépség és a jóság maga teremtetten, osztatlan birodalmába emelkedett. A görög pásztori múzsa idéző, a kereszténység motívumkincsével, reneszánsz derűvel átszőtt, mesés univerzumot formált vágyaiból, ahol az emberi teljesség nem kényszerül önfeladásra és kicsinyes megalkuvásokra. Talán ő szívlelte meg a leglátványosabb módon Makкаи Sándor intelmét, hogy a kisebbségi kultúrának önnön lényegéből fakadóan – és legtisztábban felfogott érdekei szerint – az egyetemes értékekkel kell érintkezési pontokat találnia és szövetkeznie.

1933 és 1937 között azonban minden korábbinál súlyosabb megpróbáltatások érték a kisebbségi sorsra ítélt erdélyi magyarságot, holtpontra jutottak az impériumváltozás óta eltelt másfél évtized önszerveződésre, új intézmények létrehozására irányuló erőfeszítései. „Tătărescu hosszú miniszterelnöksége – olvashatjuk Mikó Imre *Huszonkét év* című könyvében – a kisebbségi magyarság sorsának mélypontját jelenti. Alatta vált kormányrendszerre az a kétszínű politika, mely a kisebbségek legkegyetlenebb és pontos tervszerűséggel végrehajtott elnyomását kifelé szép szavak és humánus elvek hangoztatásával leplezte.” Magyar tisztviselők és alkalmazottak tömegét bocsátották el, minden közszolgálati ágban újabb és újabb román nyelvvizsgát írtak elő, drasztikusan korlátozták a kisebbségi nyelvhasználatot. A *Nagyvárad* című napilap a magyar helységnevek cenzúratilalmára szellemes és beszédes választ adott: 1934 januárjában nevét *Szabadságra* változtatta, és azt használta Észak-Erdély visszatéréséig, 1940 őszéig. Két év múlva a folyóiratok címében szereplő „erdélyi” jelzőt is utolérte végzete: az *Erdélyi Helikon* címe 1936 júniusától 1937 májusáig *Helikonra*, az *Erdélyi Fiataloké* ugyanebben az időben *Fiatalokra* csonkult.

A magyar tollforgatók ellen valóságos hadjáratot indított a román cenzúra és ügyészség. Különösen hírhedtté vált egy kolozsvári sajtóügyész, Colfescu, aki perek sorát kezdeményezte magyar újságírók, szerkesztők és kiadók ellen, és többórás vádbeszédeiben – Mikó Imre szavait idézem – „mindig kifejtette sajátos nézeteit a barbár, ázsiai magyarokról, akik a művelt latin faj ősi ellenségei”.

A magyar nyelv egyre mostohább sorsa készítette Dsida Jenőt arra, hogy 1936. április 13-án a *Keleti Újság* hasábjain új rovatot és mozgalmat indítson *Anyanyelvünkért!* címmel. A rovat megindítását többek között így indokolta: „Gondtalan tékozlással szórjuk el legszebb szavainkat. Nagyképű és ferde tetszelgéssel, hiú és szemtelen fitogtatással használjuk helyettük az idegenből kölcsönkért, latin, német, francia és

mindenféle szavakat... A fiatal erdélyi magyar nemzedék sok helyt már az elemi fogalmakat sem tudja vagy akarja magyarul kifejezni.”

A magyar kisebbséget évek óta sújtó megpróbáltatások ösztönözték a *Psalmus Hungaricus* megírását is. Egyöntetűen tanúskodnak erről a kortársak, például Bíró Sándor, aki a költővel együtt alapítója és tevékeny részese volt az *Erdélyi Fiatalok* mozgalmának: „Az 1933–37-es elnyomási korszak lelki élményeit legszebben Dsida Jenő kéziratban terjesztett híres *Psalmus Hungaricus*a örökölte meg.” Mátrai Béla visszaemlékezése szerint a *Psalmus* a magyar nyelv ellen irányuló legdurvább és legmegalázóbb föllépés idején, közvetlenül az „erdélyi” jelző használatára vonatkozó tilalom végrehajtása idején, 1936. május 26. és 29. között keletkezett „a kolozsvári sétatér szelíd gesztenyefái alatt”. Egyik részletében az imént idézett írás panasza is visszatér: olyan idők járnak, „mikor felejtett, ősi szóra / kell megtanítani fiainkat”.

A költő akkori lelkiállapotát érzékelteti, a vers keletkezésének Mátrai Béla által megjelölt időpontját is hitelesíti Dsida Jenő 1936 májusában Imbery Melindához írt levele. Egyik részlete így panaszodik: „tegnap betiltották, hogy azt írjuk, »Erdély, erdélyi, Bánság, Székelyföld stb.« Azt kell írni, hogy *Ardeal* stb. Most azon mesterkedünk, hogyan kerüljük ki. Azt írjuk: Transsylvania, országgrészünk, az ország magyarlakta megyéiben, nálunk, a székelyek között, a romániai magyarság és így tovább. Hát ehhez mit szólsz? Már azt sem írhatom, hogy erdélyi vagyok, mert bizony *ardealiak* lettünk.” Egy másik részletéből ugyanaz a kétségbeesés árad, mint a *Psalmus Hungaricus* soraiból, és hasonló elszántság, mint Reményik Sándor *Ahogy lehet* című verséből: „Aztán gondolj arra is, Kicsi Menyasszonyom, drága szegény Mukikám, hogy egy sorsüldözött, mindenből kifosztott, árva nép gyermekei vagyunk. Szegény nép a miénk, anyátlan-apátlan. És nekünk minden sokkal nehezebb. Szegény magyar fiúk, szegény magyar lányok sorsát osztjuk meg, amikor kínlódunk, és Istenbe, saját erőnkbe, lelki szilárdságunkba vetett hittel várjuk a jobb jövőt, a boldogságot. És nemcsak várjuk, hanem harcolunk is érte, foggal, tíz körömmel, ahogy lehet. Én megkönnyesedő szemmel gondolok erre mindig.”

A *Psalmus Hungaricus* keletkezése idején ugyanolyan hangulat kerítette hatalmába, mint a *Napkelet felé...* megírásakor, csak gondolatai váltak letisztultabbakká és elmélyültebbekké, kifejezőeszközei tökéletesebbekké. Ezt a versét is Trianon tragikus következményei ihlették, a magyarság diaszpóra-helyzete, fenyegetettsége és pusztulása ellen emel vétőt, itt is megtagadja, az utolsó részben indulatos szemrehányásokkal illeti Európát.

A két vers között ugyanakkor lényegbevágó különbségeket is fölfedezhetünk. Fényévnnyire távolodott a *Napkelet felé...* naiv és meddő keleti nosztalgijától. Már nem ócsárolja, vonzó színekben tünteti föl, a meg hasonlottságban is eszményinek látja az európai kultúrát. A létezés, a megmaradás, az emberi méltóság jogát követeli. Ezeket a legelemibb európai és keresztény értékeket. Európát kéri számon Európától Európában: Európát csúfolják meg ott, ahol a kisebbségi jogokat lábbal tiporják.

Dsida Jenő magyarságtudata, nemzetföltétele ebben a Kecskeméti Vég Mihály és Kodály Zoltán nevét idéző, fel-feljajduló zsoltárban nyilatkozott meg a legleplezetlenebbül és a legszenvedélyesebben. Ez az ízig-vérig európeér, nyolc nemzet nyelvén beszélő, Dante terzináért, Goethe lelkéért, Párizs tüzéért, Velence csillogásáért, Firenze képeiért, holland virágokért rajongó, pásztori tájakra menekülő, szemérmes, szelíd hangú költő, amikor – Pomogáts Béla szavaival – elviselhetetlenné fokozódtak az erdélyi magyarság szenvedései, nem tudta többé magába fojtani fájdalomszülte, szeretetdiktálta indulatait, elemi erővel tört föl belőle a felelősség, a szolidaritás hangja szétszórt, üldözött, megalázott népe iránt. Minden lehetséges – közvetlenül ki nem mondott – ellenérvet megcáfolva és elvetve, korántsem megrendültség nélkül, de képtelen elszántsággal vállalja a döntésével együtt járó aránytévesztés, értékvesztés kikerülhetetlen kockázatát is: „Lehetsz-e bölcs, lehetsz-e költő, / mikor anyád sikolt?!” Az élet, a megmaradás joga, a természeti jog előbbre való minden más vívmánynál és adománynál, a bölcsészet és a költészet ajándékánál is. A gyermeket a szeretet és a hűség eltéphetetlen kötelékei és kötelességei fűzik édesanyjához.

Ebben a kontextusban érthető meg a versnek az a mindmáig legtöbb félreértést és zavart okozó részlete is, amely a magyarság védelmében kijátssza a legvégső, a legkeserűbb, a legabszurdabb érvet is: „ha bűnös is, magyar / s ha tolvaj is, magyar / s ha gyilkos is, magyar, / itt nincsen alku, nincsen semmi »de«”. Természetesen nem a bűnös, a tolvaj, a gyilkos felmentéséről ejt itt szót, hanem a feltétel nélküli, minden váddal és ellenérvvel dacoló sorsvállalásról. Ugyanarról a sorsvállalásról, ami – olykor fejedelmi göggel – Adynál is meg-megszólalt. Például – mutatott rá Láng Gusztáv – a *Magyar vétek biborban* című versében: „Vállalom, ami sorsom, / Vállalom, ami átkom”.

A *Sípja régi babonának* című Ady-vers harmadik strófája – a nemzetkritika fonák és abszurd alkotóelemeként – név nélkül, egyes szám első személyben a magyargyűlölő Kollonich Lipótot idézi: ő akarta „koldussá” tenni a magyar népet, amely – állítólag ez a lesújtó ítélet is tőle származik – „Uralkodást magán nem tűr / S szabadságra érdemtelen”. A Dsida-vers idézett szemelvénye is értelmezhető az ellenfél kritikájával, a rólunk alkotott torzképpel való azonosulás kifejeződéseként és arra adott, dacos és kétségbeesett válaszként.

Irodalom

Bíró Sándor: *Kisebbségben és többségben*. Románok és magyarok (1867–1940). Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1987.

Dsida Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten*. Cikkek, riportok, novellák, levelek. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta: Marosi Ildikó. A könyvészeti adalékot összeállította: Váczy Leona. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992.

Dsida Jenő: *Levelek a havasról*. Válogatott prózai írásai. Válogatta és szerkesztette: Tertinszky Edit. Magyar Fórum Könyvek, Budapest, 2001.

Erdélyi Lexikon. Szerkesztette: dr. Osvát Kálmán. Nagyvárad, 1928.

- Fazakas Gergely Tamás: Dsida Jenő Psalmus Hungaricus című versének újraértelmezési kísérlete. *Hitel*, 2003. 12. sz. 83–96.
- Király István: A megkötöttség verse: Ady Endre: Sípja régi babonának. In: Uő: *Hazafiság és forradalmi-ság*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 263–290.
- Láng Gusztáv: *Dsida Jenő költészete*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2000.
- Magyar könyvtermelés a román uralom alatt (1919–1940)*. Összeállította: Monoki István. II. kötet: Hírlapok és folyóiratok. Budapest, 1941.
- Makkai Sándor: *Magunk revíziója*. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár, 1931.
- Markó Béla: Költő a Koponyák Hegyén (Dsida Jenő). In: *Erdélyi csillagok*. Újabb arcok Erdély szellemi múltjából. Szerkesztette: Kántor Lajos. Héttorony Könyvkiadó, Budapest, 1990. 200–213.
- Mátrai Béla: *Emlékezés Dsida Jenőre*. Vigilia, 1959. 1. sz. 24–29.
- Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1989. (Az 1941-ben Budapesten megjelent könyv hasonló kiadása.)
- P. Olasz Péter: *A mai férfi életútja*. Szatmár, 1926. (*A párbaj és A keresztény családi élet* című fejezetet Dsida Aladár írta.)
- Pomogáts Béla: Magyar költő a Kálvárián. In: Dsida Jenő: *Út a Kálváriára*. Válogatott versek és prózai írások. Szerkesztette: Csizsér Alajos, Pomogáts Béla, Rónay László. Vigilia Könyvek, Budapest, 1985. 13–25.
- Szalay Róbert, ifj.: Fenyőktől a pálmafákig. Beszélgetés Wass Albert íróval. In: Wass Albert: *Magyar örökségünk*. Tanulmányok, novellák, hátrahagyott írások és riportok az íróval. Második kiadás. Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2002. 306–311.
- Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő*. Válogatta, szerkesztette, összeállította: Pomogáts Béla. Nap Kiadó, Budapest, 1998.
- Záborszky István, dr.: *Rabindranath Tagore világnézete*. Szent István Társulat, Budapest, 1927. (Szent István könyvek 51.)

Stilizált tájélmény Dsida Jenő költészetében

Mottó: „A természet jobb, mint mi vagyunk. A kő, a virág, a fa és az állat nem vétkezik sem mások, sem önmaga ellen, csak van, és átalakul az őstörvények szerint. Ezért közelebb van a Törvények Forrásához is, mint az ember, akinek elkomplikált életében a szellem és az anyag örök csatáikat vívják” (Dsida 1992: 197).

A természet, a tájelemek az Erdélyi Helikon első generációjának (Áprily Lajos, Tompa László, Reményik Sándor) lírájában esztétikai-erkölcsi értéként szerepelnek, illetve a transzilván költői önidentifikáció számos lehetőségét kínálják (Áprily azonosul az irisórai szarvassal, mely a kisebbségi létkörülmények között fenyegető identitásválság jelképe, vagy az értékállandóságot szimbolizáló hegyen, a tetőn szót ért a román pásztorral, Tompa „bús székhely fenyőként” dacol „hó és jég alatt” a mostoha életkörülményekkel „jégtörő szelekre” várva, Reményik szerény csipkebokorként várja, hogy „lángjában az Isten megjelen”, vagy a fenyő különböző változataival azonosul, melyekhez a szikla, a szirt, a bérc kapcsolódik, általában mindaz, ami mostoha éghajlatot és terméketlen talajt idéz). A helikoni triász „kialakított egy olyan »erdélyi beszédmódot«, amelynek hatása és vállalása elől a [...] költő-utódok sem tudtak kitérni” (Láng 2015: 184).

A fiatal Dsida is magáévá teszi az előtte járó, a negyvenes éveit taposó nemzedék erdélyiség-eszméjét (1925-ben keletkezett három *Erdély* című verséből nem hiányzik a kemény, de mesés szép föld, a hegy, a fenyő szimbolikája), de „fiúként” – esztétikai és poétikai értelemben – különbözni is kívánt tőle. A helikoni kánontól való elfordulást jelzi *A költő feltámadása* című ars poetica. Az a *fenyő*, amely Reményik verseiben erkölcsi értékjelkép, a Dsida-versben is megjelenik mint „szirti fenyő”, „sok suhogó / fa-titán”, de „a lángszinű lepke” nem fél a fenyőtől, a „fa-titánok” pedig meghajolnak a pillangókergető költő előtt, elismerik a játékosság, a törekeny szépség, „a könnyű, halk beszéd” fölényét a zord pátosz fölött (Láng 2015: 186).

A költő feltámadása a *Nagycsütörtök* című kötet azonos című ciklusának záró verse. Ez az „elhelyezés” jelzi, hogy a rákövetkező két ciklus a könnyed, játékos szépség jegyében fogant. És valóban: a *Pásztori tájak remetéje* és a *Szerelmes ajándék* versei (melyek 1929 és 1932 között keletkeztek) a helikoni kánon ellenében kínálnak egyéni poétikát, tematikát és sajátos transzilván küldetéstudatot. A természet, valamint a tájba stilizált szerelem e két ciklus élményadó tárgya. Több magyarázata is van táj és szerelem összekapcsolásának és témaként való megjelenésének.

Egyrészt: a természetbe menekülés, a társadalomból való kilépés romantikus gesztusát Láng Gusztáv szerint (2000: 141–142) az a költői válság ihlette, amelyet

a XX. század valamennyi – művészetének társadalmi hatástalanságát megtapasztaló – képviselője átélt. Ezt a válságot Dsida esetében elmélyíti a kisebbségi léthelyzet, amelyben, bár kötelességének érzi költőként felelősséget vállalni, a teljes értékű megoldást nem találja.

Másrészt: a műfaj, a bukolika, a modernizált pásztorvers diktálta a témát. Ezzel függ szorosan össze, hogy éppen e versek keletkezésekor, a húszas-harmincas évek fordulójára tehető az a stiláris hangváltás, mely az avantgárdtól az újklasszicizmus felé mutat (éppen a klasszikus műfaji hagyomány sajátos modernizálása által).

Egy másik magyarázat szerint az éden, a pásztori tájak derűs idillje „Menedék [...] Dsida költészetének, élményvilágának legnagyobb fenyegetése, a halál elől is. Azzal lesz menedékké, hogy a halált is »átváltoztatja«, megszelídíti az édeni világ; a halál [...] a mennybe jutás útja – a szerelmesek a túlvilági létben az örök öröm, az angyalokkal játszadozó eredeti egyszerűség állapotát nyerik vissza” (Láng 2000: 130).

A *Nagycsütörtök* két említett versciklusának modern pásztorverseire Láng Gusztáv szerint (2000: 126–127) elsődlegesen az jellemző, hogy „a szerelem és a természeti harmónia élményét úgy éneklük meg, hogy az elszigetelje a vers alanyát a realitástól, feledtető narkotikumot jelentsen a valóság diszharmonikus érzéseket keltő erejével szemben”.

A *Szerelmes ajándék* nem egy darabjából nem annyira a feledtető narkotikumot nyújtó elszigeteltség-élmény, hanem sokkal inkább a béke és az egyszerű életöröm sugárzik. „A *Szerelmes ajándék* első versei lelki békét, nyugalmat, evangéliumi harmóniát sugároznak” (Kabán 2011: 80).

A továbbiakban erre a ciklusra irányítom a figyelmemet.

A természetben átélt harmónia és életöröm élménye elválaszthatatlan a költő világgépétől, „melynek alakulástörténetében kétségtelen és meghatározó szerepet játszott keresztény hite” (Láng 2015: 163). Dsida költészetében a természet mindig mint a teremtés műve jelenik meg, a szerelem és az ember öröme való képessége pedig ennek a teremtetett természetnek a része. Ezzel magyarázható, hogy Dsida verseiben a természet a szerelem színtere is, keretet, stilizált, fiktív háttérrel nyújt a szerelemnek. „A szerelem tehát nem a természetben történik, »belestillizálása« azonban kifejezhetővé teszi »kígyó nélküli édeniségét«” (Láng 2015: 163). A keresztény léleknek ember és természet, teremtmény és teremtés összhangjára kell törekednie. Erre – Dsida szerint – példát szolgáltat az antik költészet és a politeista világgép, mely szerint a szerelem nem bűnös, sokkal inkább „vidám”, „szabad”, kísértés nélküli. Az antik pásztorversekben megörökített örömevű világgép Dsidánál kiegészül a keresztény szellemiségnek Assisi Szent Ferenc által hagyományozott természetfelfogásával.¹ Így vall erről a költő: „A természettől elzárva, lefüggönyözött szobákban, könyvek között nőttem fel. A természet rajongó szeretete nem magától lobbant lángra bennem, és nem is a természet maga volt az, ami felgyújtotta. Egy vers volt az. Assisi Szent Ferenc

¹ Lásd erről Sas Péter: A Szent Ferenc-i lelkiség hatása Dsida Jenő költészetére. In: *Dsida Jenő- emlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. Lucidus, Budapest, 2007. 325–340.

híres naphimnusz” (1992: 198). A vallomásban kitapintható a Szent Ferenczel azonosulni vágyó Dsida természetrajongásának indítóoka², valamint ezzel kapcsolatos költői és életprogramja: „Ó, hogy szerette volna Szent Ferenc egészen nekünk adni ezt a csodavilágot, ezt a csilingelő, virágzó mesekertet, amelyben testvériségbe olvadunk füvekkel, fákkal és csillagokkal” (Dsida 1992: 199). Szerinte a *Naphimnusz* nemcsak „páraként átszínesező álomszépséget” teremtő költemény, hanem „program és elérhető életvalóság”, ami Ferenc testvér szent mivoltáról tanúskodik. Végül a Ferenczel való maradéktalan azonosulás képtelensége miatt érzett szomorúságát is megvallja: „egyetlen jogos szomorúságunk az lehet ezen a világon, hogy nem vagyunk szentek” (Dsida 1992: 199).

Következésképpen Assisi Szent Ferenc mutat példát a költőnek a természetben meglelt áhítatforrás felfedezésére. „A Szent Ferenc-i egyszerűség, a Szent Ferenc-i áhítat – melyet a természetben meglátott »tökéletes teremtés« gerjeszt – teszi lehetővé ezt az átlépést a profánból a szentbe, a közönségesből a misztikusba” – állítja Láng Gusztáv (2015: 145) a *Kóborló délután kedves kutyámmal* című költemény elemzése kapcsán.

A Szent Ferenc-i áhítat létrejöttéhez nemcsak a tökéletesnek tételezett teremtés, hanem az érzékelő tudat, a hívő költő ama képessége is szükséges, melynek köszönhetően a transzcendens világot otthonosan éli meg. Cs. Gyimesi Éva szerint (2007: 305–306) „Dsida misztikus költő, Dsida beavatott [...] számára nincsen határ a véges és a végtelen, az evilági és a transzcendens, a profán és a szent között [...] fel sem tűnik a határátlépés, az ő számára ez természetes. Még pontosabban: nem kell kilépnie ebből a világból, hiszen az evilági dolgok is megszentelődnek attól a Jelenléttől, amit a költő érzékel, folytonosan.”

A szakrálissal való magánjellegű érintkezés óhatatlanul rajta hagyja nyomát Dsida tájélményén. Erre érez rá Áprily Lajos (2007: 274), amikor azt állítja: „A természeti képet is úgy ragadja meg szemléletével, hogy misztikumra finomíthassa. »Csak egy út van innen a völgyből és az a mennybe vezet.«” Mindezek miatt elmondható, hogy Dsida esetében nem annyira tájlíráról, sokkal inkább tájélményről beszélhetünk. A stilizáló alkotófolyamat három mozzanatának (elhagyás, kiemelés, elrendezés)³ (Sík 2000: 45) számbavétele során hiába keressük a táj valós elemeit, a tájra rácsodálkozó ember gesztusát, a tájban elfoglalt pozícióját vagy a szemlélődését. „A *Le-selkedő magány* és a *Nagycsütörtök* versei között sok az olyan, mely a földön túlra

² „Amint nagyon kedves nekünk az, aki elismerően jót és hízgelően szépet mond szerelmesünkről, úgy kedves volt Assisi Szent Ferenc szívének a természet, mely egész pompázó gyönyörűségével Istenről mond jókat, szépeket” (Dsida 1992: 198).

³ „Elhagyás, kiemelés, elrendezés: e három mozzanat alkotja azt az eljárást, amelyet közös szóval stilizálásnak szokás nevezni. A stilizálás viszonylagos fogalom, amely túlmutat magán: önkéntelenül is felveti a miért kérdését: miért kerülnek össze az ábrázolás folyamán ilyen és ilyen elemek, miféle zárt rendet alkotnak? [...] A stilizálás minden mozzanata igazodik valamihez: szempontot sürget, amely magyarázza. Ez a szempont pedig nincs adva a »valóságban«, mi visszük bele érzelmi vagy jelentésbeli mozzanatok révén” (Sík 2000: 45–46).

mutat. Valóság-motívumuk néha csak annyi, amennyiben megvetheti a lábát, hogy magasabbra ugorjék vele. Ugródeszka az irrealitás felé” (Áprily 2007: 274). Nála „a szemlélődés átadja helyét a gyermeki szeretetnek, a játékosságnak s az örömnak” (Cs. Gyimesi 2007: 306).

Az evilági elemek tájélménybe való bevalogatottságának jogcíme mindössze annyi, hogy a transzcendens felé mutatnak, és hozzá tudnak járulni az életöröm-program versszövetének megvalósításához. Szigeti Lajos Sándor szerint (1996: 76) „Dsidá érzéki hatást keltő hangulatlírájának gyökerei láthatóan egyfajta misztikus, helyenként panteista vallásosságban keresendők.”

Nem találjuk meg tehát Dsidánál a hagyományos értelemben vett tájelemeket, viszont kiemelt fontosságra tesznek szert az áhítatot tapinthatóvá tevő, a földet a mennyei összekötő, hid-szerepet biztosító elemek. Mindenekelőtt az angyalok és a csillagok.

E tájélmény elmaradhatatlan része a misztikus élménnyel járó szépség, a földi ember életörömét biztosítani hivatott érzelmek (szerelem, gyermeki és keresztényi szeretet), továbbá az átélő tudat játékossága. Valamennyi korrespondeál a szakrálissal úgy, hogy a köztük lévő ok-okozati viszony felcserélhető: a szakrális élmény következménye a szépség, játékosság, szerelem, szeretet, de fordítva is igaz: a szerelmet, szépséget a beavatottak képességével megélő költő szakrális élményben részesül.

A versírás alapjául szolgáló élmény ilyen jellegű tételezettsége magyarázza a dsidai alkotófolyamat stilizáló – sajátosan kiemelő, összerendező –, meghökkentő képalkotását, képsorait, összességében a stilizált tájélményt. „Szavai [...] nem követik a Valóság törvényeit, ám friss hévvel keresik saját egyéniségük-szabta pályájukat [...] Ez a nyelv nem rajzol híven egy őt szülő világot, hanem maga szül új világot imaginárius távlatokban” (Szabédi 2007: 254).

A *Szerelmes ajándék* című ciklus két versének elemzésével bizonyítom a dsidai tájélmény sajátosságait.

Első darabjának, az *Olyan egyszerű* című versnek négy versszaka négy egymást követő életszakasz felrajzolása, melynek íve a keresztény „porból lettünk, porrá leszünk” kijelentésre emlékeztet.

*Minden göröngyből virág ütközik,
kék az éjszaka és arany.
Ifjú vagyok és megyek vidáman,
tisztán a hullócsillagok alatt.*

*Olyan egyszerű minden, olyan
felszabadítón, könnyen egyszerű:
Holnap kiválasztok egy aranyhajú szüzet
és azt mondom: Jer velem!*

*Holnap fehér abrosz mellett ülök
s piros alma, sárga körte
koppan a veranda tetejére
s aranybort iszom ezüst-pohárból.*

*Fiam is lesz, hogy meg ne haljak.
S ha sárga levél hull lassú gyásszal,
bölcsen mosolyog tömjénszagú szívem:
Milyen jó lesz a mennyországban!*

Az indulást, a porból vétetést a „Minden göröngyből virág ütközik” sor jelzi, a „porrá leszünk” lehajló ívét viszont a szintén felfele mutató „Milyen jó lesz a mennyországban!” felkiáltás helyettesíti.

A kiindulópont tájélményének konkrétságát feloldja a túlzó és általánosító erejű *minden* általános névmás, valamint az éjszaka díszítő színei. Eme tájélmény expresszionista nagytotálját és dinamizmusát az egyes szám, első személyű igék folytatják (előbb a természeti történésbe beilleszkedő „vagyok” létige, majd a dinamizmust kifejező „megyek”), melyek a kételyeknek helyet nem adó sodró lendületet biztosítják. A szemléletet befele irányítják az „Ifjú vagyok” állítást a szinonimasorban gazdagító, árnyaló „vidáman, tisztán” határozók, majd a tér-idő koordinátákra egyidejűleg utaló „hullócsillagok alatt”. Ez egyrészt kiegészíti az indító éjszakai tájkép díszítettségét, másrészt a földi és transzcendens közötti helyre utal. Említésre méltó, hogy Dsidánál a hullócsillag képe költői világképjelölő látványelem, amely az élet játékos, illetve látványossága miatt örömet nyújtó korszakát hivatott jelezni. (Ezt igazolja a *Leselkedő magány* című kötetben (1928) megjelent *Rövid napló* két sora: „A csillagok fényes esője alatt / böjtölök és imádkozom este”, majd a *Nagycsütörtök* című kötet utolsó ciklusának szemléletváltást jelző verse, a *Tudom az ösvényt*: „A csillageső megszűnt. / Megkomolyodtak a csillagok”.)

A verscím alanytalan tételmondata a „minden” alannyal kiegészítve ismétlődik az ötödik sorban, majd az állítás újabb határozókkal („felszabadítón, könnyen egyszerű”) bővített ismétlése következik, melynek expresszionista túlzása természeti és lelki egyszerűség sejtelmes egymásba játszása. A természeti egyszerűséget a határozók „fordítják” belső, „közérzeti” egyszerűséggé, majd az újabb egyes szám, első személyű igék emberi dinamizmust hoznak a képbe. Az első versszak kimondatlan *ma, most* határozója után a második versszakban a *holnap* határozószó egy következő életszakaszra, a párválasztásra utal, melyhez a „felszabadítón, könnyen egyszerű” kategóriái rendelődnek az első életszakasz „ifjú [...] vidáman, tisztán” belső értékei után. Az előző ifjúkor természeti képéből emlékezetben megőrzött „arany” diktálja a párválasztást, ezért egyszerű: „kiválasztok egy aranyhajú szüzet”. A harmadik életszakasz felnőttkorában (újabb *holnap*) a természet „visszavonul”, a konkrétságok eluralkodnak: a verandán ülő és bort ivó én állóképe dominálja a látványt, kinek megelégedett-

ségét az előző korszakból újonnan átmentett „aranybor” biztosítja. A befele pillantást biztosító határozók ez alkalommal hiányoznak, helyettük a váratlanság-hatást keltő hangutánzó szó („koppan”) hoz valamennyi dinamikát a képbe. A dinamikus mozgóképek után az állókép egyes szám, első személyű igéi („ülök”, „iszom”) a megérkezést sugallják, a veranda tetejére koppanó piros és sárga érett gyümölcs, valamint az „aranybor”, „ezüst-pohár” színpompája a beérettség képzetével egészíti ki ezt a belső utat. Az „aranybor” és „ezüst-pohár” a katolikus mise áldozati szertartására is utal.

Az érett öregkorban a jövő felfele mutató ívének biztos tudatát, magabiztos hitét a versszak kezdő és záró sora sugallja: az utódló gyermek „gondoskodik” a halhatatlanságról, a mennyország pedig a jó közérzetről. Ugyanezt az ívet rajzolja fel az elmúlásra utaló három eufemisztikus kép. A „sárga levél hull lassú gyásszal” lefele mutató íve után a „bölcsen mosolyog tömjénszagú szívem” itt és most állóképe a hitben, tömjénszagban megedződött érzelmi érettséget jelzi, majd a „Milyen jó lesz a mennyországban!” felkiáltás a föntre tekintő biztos tudást. A három kép a lent-itt-fönt fölfele haladó ívét rajzolja fel az ezen a helyen elvárt porba hulló göröngy ívével szemben.

Dsida belestilizálja az emberi életet, annak négy szakaszát a természetbe: a természetből való kiválás („megyek”), a párválasztás („kiválasztok”), a (misztikus) érés, illetve megérkezetség („ülök”, „aranybort iszom”) és az elmúlás („mosolyog szívem”) sajátosan emberi ritmusa fent, a mennyországban ér véget szemben a természetben tapasztalt végállomással, a lent-tel, melyet a lassú gyásszal hulló sárga levél sorsa példáz.

A huszonnégy éves költő *Elysium* című versében az ókori alvilág (túlvilág) bünteleneknek, jeles művészeknek fenntartott birodalmát, az Elysiumot járja be. A mítosz szerint az alvilág sötétségével ellentétben az örökzöld elysiumi mezőkön aszphodéloszok pompáznak, enyhe szellő és mindig szép idő gondoskodik az itt is földi foglalkozásuknak hódolók jó közérzetéről.

*Ó barátnőm, – ízeled velem e halvány évszak édességét,
révedj az időbe, mely zajtalanul és puhán teljesedik.*

*Álmos bárányok hallgatása ez,
ünnep ez a múlandóság városában.*

*Ha sóhajtasz, hangja nincs, csak lejjebb hajlik minden virág,
szíviünkben tavalyi fűszálak békessége.*

*Tengerek szaga érzik, melyek páránként apadnak, apadnak,
az éden teljes, mint a gömb, nem lehet hozzáadni.*

*A hulló gesztenyék megállnak a levegőben.
Lábujjhegyen járnak az angyalok.*

Dsida versében a mitológiai túlvilág csak közvetett utalásokban van jelen: a „halvány évszak édessége” megelőlegezi az elysium-kínálta fény- és érzékellemet. A színnevek feltűnő hiánya miatt az alvilági táj a „halvány” színeképzetbe simul bele. A sóhajtasra lehajló virágok az aszphodéloszokat idézik, mint ahogyan a „tavalyi fűszálak” az örökzöld mezőket.

A keresztény utalások ennél kézzelfoghatóbbak. Az *elysium* keresztény szinonimája, az *éden* és ennek háromsoros meghatározása zárja a verset. A címhelyzetben kiemelt ókori túlvilág (*Elysium*) földalatti birodalmától a záró sorok keresztény édenének magasságáig ível a vers.

Az ábrázolt táj nem más, mint idő és hely egyidejűsége és ennek az egyidejűségnek zajtalan „teljesedése”.

A vers két szereplője a költő és a révedezésre invitált barátnő. Az élmény valószínűtlenségének hitelesítését szolgálja a barátnő jelenléte, a megszólítás („Ó barátnőm”), a felszólítások: „ízleld velem”, „révedj az időbe”, valamint az élménynek a barátnővel való közös voltára utaló: „ha sóhajtasz”, „szívünkben... békessége”.

Az élmény befogadásának primer csatornája nem a megszokott látás, hanem a többi érzékszerv. Az „ízleld” konkrétságát a szinesztetikus és alliteráló „halvány évszak édessége” tompítja sejtelmessé, majd pedig a „révedj az időbe” elvontsága követi. A teljesedő idő fogalmát hang- és tapintásérzetre utaló határozók fejtik ki: „zajtalanul és puhán.”

A második versszakban a zajtalanságot a hallgatás, a puhaságot pedig a bárányok egészítik ki a szinonimasorban.

A továbbiakban hang- (illetve hangtalanság) hatásokkal gazdagodik az élmény: nincs hangja a sóhajnak, a szívekben békesség. Az érzékszervi befogadás a szaglásra való utalással zárul. Az íz, hang, szag érzékszervi csatornáin, valamint az elrévedés időbefeledkező, e világról megfeledkező gesztusa révén beszippantott élmény tartalma is sajátos: a zajtalanul teljesedő idővel párhuzamosan az evilági jelenségek fogyatkozást mutatnak: álmos bárányok, lehajló virágok, tavalyi fűszál, apadó tengerek.

A teljesedő idő vezérfonalát követve a fogyatkozó evilág és a növekvő belső csönd, békesség eredményezi az édenbe való megérkezést. Ez megzavarhatatlan. Itt nincs (mert lényével összeférhetetlen a) változás, ez magyarázza az evilágra utaló *hulló gesztenyék* „kirekesztését” az édenből. Az idő megállt, mindössze az ég és föld között tüsténkedő lények, az angyalok „járnak” lábujjhegyen. A megérkezés, a transzcendens világ vizuális képe zárja a verset. A kép főszereplői az angyalok, uralkodó hanghatása a tovább már nem fokozható csönd és békesség.

Ki mondhatná meg, hogy a versalany mikor lépte át a realitás és irrealitás közti határmezsgyét?

A vers – címe ellenére és annak ellenére, hogy az Elysium földalatti birodalmától az éden magasáig ível – nem szól sem a túlvilágról, sem az édenről. Vezérfonalat nyújt az éden evilági megéléséhez. Az a kevés kép bizonyítja ezt, amely a vizualitás birodalmába tartozik. Az „e halvány évszak” jelzett szava egy évente visszatérő kegyelmi

időszakra utal, mely kapuja lehet a transzcendens felé való elindulásnak. Az „ünnep ez a múlandóság városában” ugyanerre a kegyelmi időszakra utal. A zajos életfolyamban, a mindennapok valóságában ünnep az időberévedés, az elcsendesedés pillanata. A „minden virág” éppúgy, mint a „hulló gesztenye” a vizualitás körébe tartozik, az előző szépségével növeli a kegyelmi időszak potenciálját, utóbbi azt jelzi, hogy az éden megtapasztalása kizárhatóvá tesz minden váratlan, zavaró evilági jelenséget. A bárányok a mulandó világ korrespondenciái a transzcendensben otthonos angyaloknak. (A *Túl a jégmezőkön* című versben a „vattás békesség” felé tartó halott leányka kísérői ők: „A hallgatás bárányai / melletted vándorolnak.”) Az evilági és transzcendens közötti határ átlépésére vállalkozó költő kísérői a bárányok itt, az angyalok ott.

Következtetés

Dsida tájélményének összetevője a nagyfokú általánosítás miatt nem lokalizálható hely, amely azonban elválaszthatatlan a hangtalanul teljesedő időtől és az érzékelő, tájba-, időbe révedő embertől, aki átszűri magán és lepárolja a transzcendens élményt, hogy versben is közvetíteni tudja, megélhetővé tegye a Szent Ferenc-i áhítatot.

A két cím (*Olyan egyszerű, Elysium*) mint az élmény megmaradt esszenciája sűríti a tapasztalást: olyan egyszerű, hisz éden az élet.

A profán és transzcendens között suhanó embert hullócsillagok alatti útján az arany szín világítótornyai vezetnek az éjszakából való kiválástól a mennyországig vezető úton. A misztikus egyesülés szertartása („s aranybort iszom ezüst-pohárból”) során tömjénzagúvá váló szív (a templomi szertartás illatának belégzése során az érzelmek letisztulnak, egyneműek lesznek) így elnyerheti a hit bölcsességét.

Az éden édessége is hozzáférhető érzékszerveinknek köszönhetően („Ó barátnőm, – ízleld velem”): az időbe való elrévedés és az ezzel járó elcsendesedés és békesség ünnepén, a megragadott kegyelmi időszakban, amikor az evilági jelenségek elveszítik jelentőségüket, többé nem zavarhatják az éden teljességét.

Forrás

Dsida Jenő összegyűjtött versei. Szerk. Láng Gusztáv – Urbán László. Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2012.

Irodalom

Áprily Lajos, Dsida Jenő. In: *Dsida Jenő-émlékkönyv.* Szerk. Pomogáts Béla. Lucidus Kiadó, Budapest, 2007. 272–278.

Cs. Gyimesi Éva, A pajzán angyal. A szent és a profán Dsida költészetében. In: *Dsida Jenő-émlékkönyv.* Szerk. Pomogáts Béla. Lucidus Kiadó, Budapest, 2007. 302–311.

Dsida Jenő, Canticum di frate Sole. In: *Uő: Séta egy csodálatos szigeten.* Szerk. Marosi Ildikó. Kriterion, Bukarest, 1992. 197–199.

Kabán Annamária, Lelkem sugarában, Fogódzók Dsida Jenő szerelmi költészetének újabb megközelítéséhez. *Tiszatáj*, 2011, 8, 77–84.

Láng Gusztáv, *Dsida Jenő költészete*, Kriterion, Bukarest–Kolozsvár, 2000.

- Láng Gusztáv, *Kérdezz másképp...* Parnasszus Könyvek, Budapest, 2015.
- Sík Sándor, *Az olvasás tudománya*. Sík Sándor Piarista Egyetemi Szakkollégium, Szeged, 2000.
- Szabédi László, Nagycsüörtök. In: *Dsida Jenő-émlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. Lucidus Kiadó, Budapest, 2007. 253–254.
- Szigeti Lajos Sándor, *Evangelium és esztétikum. Bibliai motívumok a modern költészetben*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1996.

Formaépítő ismétlésalakzatok egy Dsida-versben

Dsida Jenő a 20. századi magyar líra egyik legkiemelkedőbb formaművésze. Nem véletlen, hogy kortársai is ezt hangsúlyozták. Bélteky László találóan írta: „a betűvésztés legnagyobb művésze voltál [...] Ismerted a szavak rangját és értékét [...], pontosan megérezted mindig, hogy egy-egy szó mennyivel mond, mennyivel jelent többet a versben, mint az élő beszédben vagy a kötetlen írásban [...] Soha nem hallott rímeket csendítettél meg verseidben, bűvésze, mágusa voltál a szavak játékának, s a legrejtettebb, legtitkosabb hangulatokat is könnyűszerrel varázsoltad elő” (Bélteky 1938). Ligeti Ernő hasonlóan vélekedik róla: „Ösztön és tudás, érzelmgazdagság és formaérzék, ész és fogékonyság, a hit és a kisebbségi tudat ereje, ugyanakkor széles körű európai műveltség párosult benne [...] Teli szellemi tarsollyal pompás nyelvtudásra is szert tett. Olvasta eredetiben a latin klasszikusokat, fordított olaszról, németből, franciából és angolból. Időközönként nagy fába vágta a fejszéjét, új Goethe-fordítást akart, új Dantét. Remekül verselt, úgy tetszett, formaadás tekintetében nincsenek számára megoldhatatlan feladatok” (Ligeti 1938). De idézhetem Nyíró József szavait is: „népednek kiválasztottja, kiváltságos voltál, áldás és vigasztalás a nehéz úton. A virág hivatása volt a Tied is: széppé tenni a földet [...] A szív és lélek felgyújtott máglyája fénybe borított körülötte mindent, és művészeted szirmaival szórtad be nemzedet útját [...] Minden írásod, minden szavad [...] ezt a célt szolgálta [...] Fáradhatatlanul hirdetted a szeretetet [...] Hittél a jobb emberiségben [...]” (Nyíró 1938).

Formaművészetét most egyetlen versének, a *Dal az elmaradt vallomásról* címűnek az elemzésével szeretném bemutatni.

A vers a Páosztortú 1933. évi 2–3. számában látott először napvilágot. 1934-ben az Erdélyi Lapokban, majd 1938-ban az *Angyalok citeráján* című posztumusz kötetben is megjelent. Nem véletlen tehát, hogy az 1933-as *Nagycsütörtök* című kötet szerelmes verseivel és az előbb 1933-ban közölt, majd az *Angyalok citeráján* kötetbe szintén felvett *Miért borultak le az angyalok Viola előtt* című verssel egyaránt kapcsolatba hozható.

A tíz, egyenként ötsoros szakaszból épülő vers sorainak szótagszáma 5 és 9 között váltakozik. Szerkezete szimmetrikus, 5+5 versszakra tagolható. Valamennyi versszak második és harmadik sora önrímben cseng össze úgy, hogy a párhuzamos gondolatritmusként ismétlődő szavak, néha egész szószerkezetek az ötödik sorral is rímelnek. A zeneiséget fokozzák a több szóra kiterjedő alliterációk és az anafórikusan, kezdő-rímként ismétlődő szavak, amelyek az epiforákkal együtt gyakran szimplokét, egyes ismétlést alkotnak (az ismétlésalakzatokról l. Fónagy 1999, Kabán 2008, Szikszainé Nagy 2007). A versnek ez a nagyfokú zeneisége a címében szereplő *dal* műfaji megjelöléssel is összefügg.

A vers címe kíváncsiságot ébreszt az olvasóban, hiszen a vallomás lényegéhez tartozik az érzelmek megvallása, a címben pedig épp a vallomás elmaradásáról esik szó.

Az első, öt szakaszból álló szerkezeti egység 2+3 szakaszra tagolható, amennyiben az első két versszakban megfogalmazott eksztatikus vágy a vallomásra a vallomás lehetetlenségét megfogalmazó következő három versszakban ellentétébe fordul. Míg az első két versszakból egyre fokozódó dinamizmus árad, addig a következő három versszak egyfajta passzív tehetetlenségbe torkollik, aminek mindenképpen feszültségkeltő hatása van. A feszültségkeltésben természetesen az ismétlések és halmozások is szerepet játszanak.

Az első két versszakot az anaforikusan ismétlődő szakasznyitó *úgy* módhatározó és az igéknek a szerelmi vallomás vágyát kifejező feltételes módja (*vágyyna, beborítna*) is egybefűzi:

*Úgy vágyyna hozzád
ezer puha szó,
ezer csudaszó,
színes, szomorú
szerelemmel lázadozó.*

*Úgy beborítna,
mint földet az ég,
mint fénnel az ég
a remegő rózsát,
mely lengve, lobogva ég.*

Az *úgy*, amely az első versszakban 'annyira, nagyon' jelentésben a szerelmi vallomás vágyának intenzitását érzékelteti, a második versszakban utalószóként két hasonlatot indít. A hasonlatok a versszak egészét egybefogják.

A szerelmi vallomás címzettjét a lírai én mindjárt az első sorban megszólítja, amivel a vers személyes hangvételét erősíti. Az első versszak egyetlen bővített mondat, amelynek jelzőhalmozása a szó hatalmát, kivételes szerepét domborítja ki. Az anaforikusan ismétlődő és ezáltal kiemelő szerepet betöltő *ezer* jelző a szavak már-már megszámlálhatatlan sokaságát, a további jelzők pedig a szavak változatosságát hangsúlyozzák. A szó lehet *puha szó*, *csudaszó*, de lehet *színes* és lehet *szomorú szerelemmel lázadozó*. A versszak második és harmadik sorát a szimplokészerűen ismétlődő anaforák és epiforák alakítják, de a két sor holorímként is egybecseng:

*ezer puha szó,
ezer csudaszó,*

Az anaforikusan ismétlődő *ezer* magas hangrendje, illetőleg az epiforaként ismétlődő *szó* mély hangrendje, illetőleg a szavak magánhangzóinak a függőleges nyelválás szerinti állandó váltakozása (alsó, felső, alsó, középső) sajátos zenei hullámzást, a jambussal váltakozó anapestusok pedig szökellő ritmust kölcsönöznek a szerelmi vágy örömet érzékeltető soroknak. A negyedik és ötödik sort három szókezdő mássalhangzó ismétlődése csendíti össze. A két sor egybetartozását a soráthajlás, az enjambement is szolgálja. A *színes, szomorú / szerelemmel lázadozó* jelzősor fájdalmas hangulatot lop a versbe, a szókezdő *sz* hangok ismétlődése pedig a fájdalom szíssenétét is nagyszerűen érzékelteti.

A második versszak a szó védelmező, óvó és egyben fényt hozó szerepét emeli ki. Amint az égi fény transzcendens távlatot ad a vallomásnak, a *remegő rózsá* metafora is egyszerre idézi meg a kedves alakját és a megidézés csipkebokrát. A szerelmi vallomás vágyának fokozódó intenzitását a tagmondatok megszorodása, valamint a szó- és hangismétlések is érzékeltetik. Az első versszak egyetlen mondatához képest itt négy tagmondat sorjázik, és a két hasonló mellékmondatot bevezető *mint* kötőszó anaforikusan, az *ég* főnév pedig epiforaként ismétlődik, ez utóbbi az ötödik sor végén szereplő *ég* igével is összezseng, illetőleg egybecsengenek a szókezdő mássalhangzók is a *földet, fénnel, remegő rózsát, lengve, lobogva* szavakban.

A jelen kijózanító voltát idéző következő három versszakban az ígék feltételes módból kijelentő módra váltanak, spondeusok lassítják a tempót, és a szóismétlések jellege is megváltozik, a 3. és 5. versszakban a vegyes ismétlések helyett már csak sorvégi ismétlések, epiforák sorjáznak:

*S meghal mind, mire
kinyíló ajkamhoz ér,
mosolygó ajkamhoz ér,
csomóba alvad,
mint fagyban a földön a vér.*

*S megkopva lassan
megyek egy hűs gödörig,
megyek a sírgödörig
s a vallomás is
fakul és üszkösödik,*

*csak mélyül a csend,
s őszibb lesz mind a vidék,
november lesz a vidék
s az egyetlen szép szerelemre
késik a bizonyíték.*

A szinte szó szerint ismételt szókapcsolatok a szavak elszíntelenedését és egyfajta tehetetlen egy helyben topogást érzékeltetnek. A 3. versszakot indító sor alliteráló *m* hangjai szomorú ellágyulást érzékeltetve a vallomás, a szó halálát vetítik elénk, az 5. sorban az *f* hang alliterációs ismétlése pedig mintegy a fájdalom érzésének a megszólaltatója. Bár elsődlegesen a szó haláláról szól, a képi szinten megidézett *csomóba alvad, / mint fagyban a földön a vér* immár nyílt utalás a korán elveszített kedves vég-órájára, s intertextuálisan a *Tükör előtt* című vers sorait asszociálja:

*Nem tudtam akkor s nem tudta te sem,
kis pajtásom, hogy pár év múlva formás
ajkad közül szivárog csendesen
a vér, e mélyről buggyant, forró forrás,
[...]
s az orvos jötté immár kései.*

A 4. versszak így az élet elmúlását és a zarándoklást a kedves sírjához egyként megidézi. A *megyek egy hűs gödörig, / megyek a sírgödörig* variációs ismétlés a megváltoztathatatlanba való beletörődést sugallja, és egyben a *Szerenád Ilonkának* című vers sorait is társítja (a *Dal az elmaradt vallomásról* című verssel kapcsolatba hozható Dsida-költemények elemzését l. Éltető 2007, Gömöri 2009, Kabán 2011, 2014, Láng 2000, Lator 2007):

*süllyedt vele lassan a pázsit
süppedt vele halkan a hant
s már láttam a mély gödör ásít
s ő fekszik a sírban alatt –*

Az első két versszakban érvényesülő fokozás, a klimax helyett itt a „visszafelé fokozás”, az antiklimax alakzata érvényesül. A színes szavak egyre fakóbbá válnak, az égő szerelmi vallomás tüze üszkösödik, míg nem a vallomás szavai helyett már csak a csend mélyül.

A vers szimmetriatengelyén, a 6. versszaktól következik be az igazi fordulat, amely a jövőt vetítve elénk, látszólag feloldja a feszültséget. A lemondó beletörődés után teljes magabiztosság, az olyannyira vágyott szavak helyett valami sokkal fontosabb következik: a lírai én maga lesz vallomássá, egész lénye, tettei jelentik szerelméről a szavak nélküli megnyilatkozást.

A lendület és tetterő újra dinamizálja a sorokat, mintegy futamszerűen sorolva, hogy a szavak helyett a lírai én mi mindenné válhat kedvese számára. A lendület át-töri a szakaszhatárokat is, egyetlen mondatba rántva a 6., 7. és 8. versszakot. Sodrását a visszatérő anapsztusok, valamint a sor eleji szóismétlések további elmaradása is erősíti:

*... Míg aztán én leszek
fölködtél a reggeli fény,
fölködtél alkonyi fény,
szó, ami néma
és mégis költemény,*

*minden magam leszek,
emlék és friss levegő,
szentség és tág levegő
s az édesbús öröm,
a testeden átremegő,*

*házaid fölött a csillag,
mely álmaidba rezeg,
csillog és szívedbe rezeg,
szerelem, szerelem,
karácsonyfádon gyertya leszek.*

A 6. és 7. versszak hasonló mondatszerkezettel indít, amely a lírai én személyét helyezi hangsúlyos fókuszszerepbe, és egyben fokozást is rejt magában: *...én leszek, /... magam leszek.* Majd következik a nagylélegzetű felsorolás a lírai én kozmikus távlatú és mégis bensőséges hangulatú azonosulásának mozzanatairól. A 6. és 7. versszakban hangsúlyos helyen, sorvégen, epiforaként megismételt *fény* és *levegő* a szerelem életadó szerepét emeli ki. De legalább ugyanilyen fontos itt az életet, az élet értelmét jelentő *öröm*, *emlék*, *szentség*, *csillag* és az ünnepet bevilágító *gyertya* fogalmával való azonosulás.

A 9. és 10. versszakban hang- és hangulatváltás következik be. A mélyülő csendet, a csillagok és a gyertya fényét égháború csattogása és villódzása váltja fel:

*Viharban dörgés,
mely lángoló csodákra hív,
háborgó csodákra hív
s egy világnak zengi, mire
kicsi volt s gyöngye a szív.*

*Karom a földre cikázik
haragos villám gyanánt,
csattogó villám gyanánt
s lesújt körülötte
mindenkit, aki bánt...*

A háborgó csodák, illetőleg az egy világnak zengi, mire / kicsi volt s gyöngé a szív ismét a korán elveszített kedves emlékét idézi, hogy a vers zárlatában végül a dinamika igei fokozása – földre cikázik / haragos villám gyanánt / s lesújt körülötted / mindenkit, aki bánt – juttassa kifejezésre a lírai én érzelmeinek paroxisztikus kavargását.

Irodalom

- Bélteki László 1938. Dsida Jenő. *Magyar Lapok*, VII., 125. szám, jún. 10., 2.
- Éltető József 2007. Szerenád Ilonkának. In: *Dsida Jenő-émlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. Lucidus Kiadó, Budapest. 187–190.
- Fónagy Iván 1999. Ismétlés és hírték. In: *Uő: A költői nyelvről*. Corvina, Budapest. 15–123.
- Gömöri György 2009. Edgar Allan Poe és Dsida Jenő Szerenád Ilonkának című verse. In: *Dsida Jenő emlékezete*. Szerk. Sas Péter. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár. 404–410.
- K[abán] A[nnamária] 2008. ismétlés. In: *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Főszerk. Szathmári István. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 320–322.
- Kabán Annamária 2011. Lelkem sugarában. Dsida Jenő szerelmi költészetéről. – A látomás szövegszervező szerepe. Miért borultak le az angyalok Viola előtt. – Légy már legenda. Szerenád Ilonkának. In: Kabán Annamária – Mózes Huba, *Ó, múzsa, tedd, mi istened parancsa*. Bíbor Kiadó, Miskolc. 16–61.
- Kabán Annamária 2014. Jó férfigangszer, mély gordonka, szólj. Tükör előtt. In: Kabán Annamária – Mózes Huba, *Reflexió és önreflexió Dsida Jenő költészetében*. Bíbor Kiadó, Miskolc. 7–33.
- Láng Gusztáv 2000. Miért borultak le az angyalok Viola előtt. In: *Uő: Dsida Jenő költészet*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár. 177–197.
- Lator László 2007. Dsida Jenő Légyottja. In: *Dsida Jenő-émlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. Lucidus Kiadó, Budapest. 191–197.
- Ligeti Ernő 1938. A halott költő. *Független Újság*, V., 20. szám, jún. 11–25., 1.
- Nyirő József 1938. Dsida Jenő. *Keleti Újság*, XXI., 128. szám, jún. 10., 4.
- Szikszainé Nagy Irma 2007. A hozzáadás (adjekció) műveletével keletkező alakzatfajták stiláris szerepe. In: *Uő: Magyar stilisztika*. Osiris Kiadó, Budapest. 475–501.

Orrodba édes illatot gyűjts, szívedbe békét és mosolygást

(Dsida Jenő: *Tíz parancsolat*)

Dsida Jenő *Tíz parancsolat* című alkotását a költő halála után, 1938-ban, az Erdélyi Helikon augusztus–szeptemberi kettős száma és az *Angyalok citeráján* című kötet, majd 1939-ben a szöveg szükséges és szakszerű javításával az R. Berde Mária és munkatársai szerkesztette, Nagyváradon kiadott *Istenes énekek* című kötet közölte.¹

Dsida 1936. január 30-i levelében írta menyasszonyának, Imbery Melindának: „Most különben hozzákezdttem egy nagyon szép versnek. Az lesz a címe: Tízparancsolat, és tíz nyolcsoros strófából fog állni. Az első kettő már készen is van.” A készülő alkotásra az 1936. február 9-i levél is visszatér: „Aztán még egy nagyobb bölcselkedő versnek is nekifogtam, az a címe, hogy »Tízparancsolat«. Tíz darab tizennyolc soros strófából fog állni, öt már ebből is készen van. Mutatónak ideírom a negyedik parancsot:

*Tiszteld az izzó szenvedést,
mely mindünket tisztára éget,
tiszteld a jószág fényeit,
tiszteld a csendes bölcseséget,
tiszteld a békésen mosolygó
gyermeket, együgyű parasztot
és minden prófétát, aki
a sziklából vizet fakasztott:
habzó szépséget és malasztot, –
tiszteld a költőket, akik
veled vannak, bármerre mennél
s több életet adnak neked
tulajdon ember-életednél,
hajts főt az írások előtt,
melyek sárgultan szakadoznak
s az ősi márványok előtt,
melyek lassanként repedeznek,
ódon kertekben porladoznak.*

Hamarosan befejezem, s akkor elküldöm Neked az egészet. Azt hiszem, szép lesz.”²

A levélhez Imbery Melinda – az 1980-as években Marosi Ildikó kérdéseire válaszolva – a többi közt a következő kommentárt fűzte: „A *Tíz parancsolat* negyedik parancsolatának ideírt részén Jenő még elég sokat módosított, és az a végleges, ami

a halála után a Helikonban megjelent, a korrektúrát Kiss Jenővel együtt már én végeztem.”³

A Dsida-levelekben szereplő, egybeírt cím még egyértelműen arra utal, hogy a költőnek a tíz parancsolat közül csak ötnek, illetve végül hatnak a megfélelőjét sikerült megírnia. Ez tehát indokolná a posztumusz közlésekben a cím alatt feltüntetett *Töredék* megjegyzést. A két szóra bontott *Tíz parancsolat* cím olvastán viszont felmerül a kérdés: vajon a feltételezett költői szándékot, a *Tízparancsolat* vitatkozó „újraírását”, ami az alcímszerű megjegyzés tanúsága szerint csak részben sikerült, nem írta-e felül az önmagában kiteljesedő, öntörvényű költői alkotás?

Nem véletlen talán, hogy Thomas Mann *Doktor Faustus* című regényének az a részlete jut eszembe, amelyben Beethoven az opus 111-es szonáta kéttételeességét firatató famulusával közli, hogy a harmadik tétel megírására *nem volt érkezése*.⁴ Ha Dsida Jenő megérte volna *Tíz parancsolat*ának megjelenését, vajon nem hasonlóképpen válaszolt volna a hiányzó parancsolatokra rákérdezőnek? Azt már az olvasó kérdezheti önmagától: hiányoznak-e valójában az alkotásból a meg nem írt parancsolatok?

A kérdéseket mérlegelve tanulságosnak tűnik a tizennyolc soros szakaszok szerkezetének a vizsgálata. A rímképlet és – a 10/8 tagolású II. parancsolat kivételével – a mondattani felépítés szempontjából is felező strófákat soralapú negatív arany metszés osztja 11/7 arányban. Az arany metszések szintjén strófaként egymástól hangulatilag eltérő, a strófák műfaji jellegét meghatározó sorok helyezkednek el.

Az I. parancsolat 10–13. sorának az elégikus hangulatát az előrímben is összecsendülő **búcsút** – **bús út** sorvégi rím szabja meg:

*De nem szabad velem törődnöd,
legfeljebb ints egy lenge búcsút*

*felém, ha más tájakra visz
ez a vidám és néha bús út,*

A II. parancsolat 11–12. sorában szóáthajlásos rímhívó irányítja a figyelmet a **fekete** jelzőre, s arra, hogy ez a jelző mennyire sajátossá teszi a lírai ént virággal azonosító pasztellt:

Virág vagyok a zordon, ében-

fekete idők belsejében,

Mintegy előfutama ez a Keleti Újság 1937. évi 298. számában közölt *Pasztell* című Dsida-költeménynek:

[...]

*Alkonyatra sásos zugnak
mélyén futó vizek zúgnak,
csupa sötét, furcsa, hűlt nesz,
bús suhogás, mi körülvesz.*

[...]

*Nappal-éjjel így terül szét
fölötted az egyedüllét,
lassan tompa, fullatag, nagy
csöndbe merülsz, hallgatag vagy,*

[...]

*mind nagyobb a néma sejtés,
mindig több a mélyre-rejtés,
minden nappal, amit élsz,
több, amiről nem beszélsz.*

A kétsoros, sűrített változatban mintha benne munkálna már a csaknem nyolc évtizeddel későbbi fizikai felfedezések nyomán megfogalmazott számvetés is: a már többé-kevésbé ismert látható világ csak 5 százaléka az univerzum tömegének, a sötét anyagból és sötét energiából álló maradék 95 százalékról alig tudunk valamit.⁵

A IV. parancsolat levélbeli szövegén a költő valóban változtatott még, a 10–13. sor ars poeticája azonban már az Imbery Melindának elküldött levélben végleges:

*tiszteld a költőket, akik
veled vannak, bármerre mennél*

*s több életet adnak neked
tulajdon ember-életednél.*

Az ars poetica lényeges mozzanatára a 12. sorban középrímes összecsengés hívja fel a figyelmet: több életet – adnak neked.

A VI. parancsolat 10–13. sora József Attila Ódájának szenvedélyteli hangján, de az sz-szel és cs-vel kezdődő szavak alliterációs és két szótagos tiszta rímben tovább zengő összecsengésének köszönhetően éteribb hangfekvésben szólal meg:

*úgy zeng a szerelem szava,
mintha ezüst csengettyűt rázna, –*

*ki szeret, sohasem gonosz,
ki szívből csókol, nem parázna.*

Az éteribb hang a VIII. parancsolat aranymetszésszintjén a 11. sorbeli buzditást követően, az előrímes összecsengés két erős nyomatékával ütemekre tagolt 12. sorban indulószzerűvé válik:

s indulj a bátrak mosolyával,

zengő lélekkel, zsenge testtel,

Végül a X. parancsolat halmozásra és párhuzamra épülő 10–13. sora a dal letisztult egyszerűségének a hangján szól – az élet végső kérdéseiről:

*köszönöm, hogy tápláltatok,
hús, alma, búza, lencse, borsó.*

*Amint jó volt hozzám a bölcső,
tudom, hogy jó lesz a koporsó.*

Dsida Jenő alkotásának strófáit rendre megkísérélhetjük egyeztetni a mózesi kőtáblák parancsolataival: I. *Én vagyok a te Urad Istened. Ne legyenek idegen isteneid énelőttem!* II. *Isten nevét hiába ne vedd!* IV. *Tiszteld atyádat és anyádat!* VI. *Ne paráználkodj!* VIII. *Ne szólj hamis tanúságot!* X. *Mások javát ne kívánd!* Már az első szakasz egyeztetése során be kell látnunk azonban, hogy Dsida Jenő alkotása nem a parancs, hanem a tájékozódási pontot kereső lírai én szavával szól – csak látszólag az intelem, végső elemzésben a számvetés, a létösszegzés hangján. „De nem szabad velem törődnöd, / legfeljebb ints egy lenge búcsút / felém” – csendül az intelem, amely végül nem az „Ismerd meg önmagad” görög bölcsességében, hanem a „célod, hogy rálelj önmagadra” felismerésben csúcsosodik ki. A következő strófák intelmei – „Nemem hiába ne vegyed”, „Tiszteld az izzó szenvedést”, „Addig nézz csurdé angyalokra / és addig nyalj szerelmi mézet”, „Az igazságnak őre légyen / benned mindig az égi szellem”, „Felebarátod ökre, háza / után kívánságod ne légyen” – rendre az önmagára találás mozzanatait vezetik be, amelyek olyan gazdagsággal bontakoznak ki, amilyen gazdagságra csak az egyes strófák műfaji jellegének változatos sokfélesége nyújthat lehetőséget. Ha Dsida Jenő alkotásának „parancsolatait” a kőtáblák parancsolataival próbáljuk egyeztetni, szükségképpen be kell látnunk, hogy az egymást követő szakaszokból valójában semmi sem hiányzik. A töredékesség csak látszat, amelynek leple alatt a mű az önmagára találás, a megnyugvás békéjét sugárzó bölcselő – a költő szavával élve *bölcselkedő* – költeménnyé kerekedik.

A *Tízparancsolathoz* kapcsolódó és attól elszakadó Dsida Jenő alkotóként abban a szellemben cselekszik, amely Notker Wolf és Matthias Drobinski *Életszabályok* című, egyik elmélkedésében szintén Thomas Mannt asszociál, magyarul nemrég megjelent könyvét is áthatja: „Az »örök tömörségű« törvény, ahogy Thomas Mann

a Tízparancsolatot nevezte, néhány mondatban elmondja, hogy mi a fontos az életben. Az örök tömörség azonban azt is sejteti, hogy ezek a mondatok nem képeznek szerteágazó, merev szabályrendszert. Rövidsége miatt nyitott marad a folyton változó világra, a konkrét helyzet, az egyes ember számára. Ha merev törvényeknek tekintjük, akkor a Tízparancsolat elveszti értelmét. Életlenné válik, ha a korlátozás, a megszorítás eszközévé tesszük, vagy az ösztönök elnyomásához, önmagunk lekicsinyléséhez vezet. Pedig arra hivatott, hogy életörömet hozzon, nem arra, hogy elvegye azt! Emiatt olyan fontos az Újszövetségben a hármasszeretetparancs: szeresd Uradat, Istenedet, szeresd felebarátodat – és magadat is.”⁶

*

„Orrodba édes illatot gyűjts, / szívedbe békét és mosolygást” – buzdítja magát a költő *Tíz parancsolatának* záró strófájában, úgy azonban, hogy eközben testvérnek tekintett valamennyi embertársát megszólítja.

Jegyzetek

¹ Dsida Jenő: Tíz parancsolat. In: Uő: *Összegyűjtött versei*. Szerk. Láng Gusztáv – Urbán László. Savaria University Press, Szombathely, 2011. 142–143.

² Dsida Jenő: Levelek Imbrey Melindához. In: Uő: *Égi mezőkön*. Vallomások versben és prózában. Szerk. Kabán Annamária – Mózes Huba. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2001. 58., 62–64.

³ Marosi Ildikó: Jegyzetek. In: Dsida Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten*. Cikkek, riportok, novellák, levelek. Szerk. Marosi Ildikó. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992. 559.

⁴ Vö. Thomas Mann: *Doktor Faustus*. Ford. Szöllősy Klára. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1967. 65–71.

⁵ Vö. Ötvös Zoltán: Nobel-díjat hozhat a kíváncsiság. (Krasznahorkay Attila: Van ott valami, a tévedés esélye kizárt!) /Interjú./ *Magyar Idők*, II. (2016), 128. (jún. 2.), 16.

⁶ Notker Wolf – Matthias Drobinski: *Életszabályok*. A Tízparancsolat. Kihívás és tájékozódás napjainkban. Ford. Lukács József. Vigilia Kiadó, Budapest, 2015. 155.

Dsida Jenő, az irodalom ministránsa

Elöljáróban annyit, hogy a megjelölés elsősorban nem vallási tartalmat hordoz, nem arra a katolikus egyházi szertartásra, jelesül a misére utal, amelyikben vagy amely során valaki ifjú a papnak segédkezik. Hogy másodsorban ez a jelentés is felmerül, annak az az esemény az oka, hogy Dsida Jenő – maga meséli el – az általa nagyra becsült és szinte rajongva szeretett Mécs László kolozsvári látogatásai egyikén lelkesen vállalta, hogy a papköltő ministránsa lesz. Ministránsa, azaz a minister latin szava magyar megfelelőjéhez híven: szolgálja – még ha már ki is kopott, el is felejtődött a szónak ez az eredeti jelentése.

Hogy mi mindenben, hány területen akarta és tudta szolgálni az irodalom ügyét, kezdve az újságírói feladatokon, a publicisztikán át a szerkesztői kulimunkákig, riportok, tudósítások, glosszák, tárcák írásáig, folytatva a kritikákkal, esszékkel, útirajzokkal, elbeszélésekkel – hosszú lenne csak felsorolni is. A költészetén túli tartományokba két, némi egyezéseket, átfedéseket is mutató kötete kalauzolhat el. Az egyik a Marosi Ildikó szerkesztette *Séta egy csodálatos szigeten*, amelyik alcíme szerint Cikkek, riportok, novellák, levelek válogatása, és két kiadást is megért a Kriterion kiadónál (a bukarestinél 1992-ben, a kolozsvárinál 2005-ben). A másik a Szentmihályi Szabó Péter előszavával, Dsida Jenő válogatott prózai írásai alcímmel megjelentetett *Levelek a havasról* (szerk. Tertinszky Edit. Magyar Fórum Könyvek, Bp. 2001.). A teljesség kedvéért meg kell említeni azt az ezeknél korábbi, 1985-ös megjelenésű, Csiszér Alajos, Pomogáts Béla és Rónay László szerkesztésében napvilágot látott, *Út a Kálváriára* című válogatást is, amelyet a Vigilia kiadó gondozott, s amelyben szintén szerepelt egypár prózai írás, cikk.

Aki csak lapozgatja e könyveket, az is meglepődhet azon a változatosságon és gazdagságon, amelyet az elemzett vagy a hivatkozott szerzők névsora mutat. Ez a bőség annak a jele, hogy a ministráns szolgálatát az alázat és a szeretet táplálja és vezeti. A mai időkben s napjaink irodalmi világában elképzelhetetlen és szinte már nem is vonzó az az elfogulatlanság, ahogy felülemelkedik az ízlés- és szemléletbeli különbségeken – vagy éppen egyenesen, nyíltan vall másféle véleményéről, eszményéről. A cikkeknel, prózai írásoknál is egyértelműbben tanúskodik erről a tisztelettel párosuló szellemi nyitottságról *Tükör előtt* című lírai önéletrajzának az a fejezete, a *Tarka-barka strófák*, amelyet Kabán Annamária és Mózes Huba „verses számvetésnek” nevezett. *Dsida Jenő irodalmi seregszámllái* című dolgozatukban (megjelent a kolozsvári Helikon 2010/4. számában) hangsúlyozzák, hogy a kisebbségi erdélyi irodalom úttörőinek szentelt strófákkal kevéssel a halála előtt jelentkezett a költő, azaz a személyes számvetés tisztelgés is mesterei, barátai, kollégái előtt.

*A rímem inkább rólatok pereg,
akik bozótok, sziklák közt merészen
törtetek ösvényt, első farmerek
s tanyát ütvén az erdőntúli részen,
dalt kezdtetek. (Én még mint kisgyerek
figyeltem rá, példát követni készen.)
Tábortüzetek most is zengve ég,
honfoglaló, nagy írónemzedék!*

*Reményik, Áprily és Tompa László
s a mindig zsémbes, mindig harapós,
mindig teremtmény tettekért parázsló
öreg harcos, a kajlabajszu Kós
és Kuncz, akit korán elvitt a gyászló
s a hullócsillag Sipos Domokos,
Nyirő, Tamási, - még ki fér a listán?
Molter, Tabéry, Berde, Bartalis tán...*

*s ti mind, mindnyájan, tisztelt névsereg,
kiket nem sikerült itt rímbe rónom,
Betűországban bölcs miniszterek
s Kovács Laci a szerkesztői trónon! –
előttetek most büszkén tiszteleg
hegyes szuronyként villogó írónom.
A véletek való baráti lét
avatta széppé életem felét.*

Ma már a költemény megidézte személyek közül egynek, kettőnek nemhogy az életműve, de még tán a neve sem ismerős. Vagy ha mégis, mint az erdélyi „költői triász” vagy a „mindig harapós” Kós esetében, az már aligha feltételezhető, hogy az olvasó ismerné például azt a beszélgetést, amelyik az „öreg harcossal” készült, arra a bírálatként hangzó kérdésre keresve a választ, hogy „vannak-e történelmi tévedések Kós Károly Szent István-regényében”, vagyis a manapság is emlegetett *Az országépítőben*. A „korán elvitt” Kuncz esetében tán még a keresztnévvel (Aladár) való kiegészítés után se sokakban tudatosul, hogy egy remekművű regény alkotójáról, az első világháború idején a franciaországi fogolytáborokban sínylő, máskülönben franciabarát magyarok sorsát dokumentumszerűen megörökítő *Fekete kolostor* szerzőjéről van szó. Arról az íróról, aki az Erdélyi Helikon szerkesztőjeként is tanúsította – Dsida szavaival –, hogy „tökéletes magyar”, s „minden ízében európai”. Sipos Domokos: az ugyancsak fiatalon elhunyt íróhoz való kötődéséről az Erdélyi Irodalmi Társaság emlékűnnepélyéről tudósítva ad számot, egyetértően idézve az egyik szónokot: Sipos „élő lelkiismerete volt

egy földre szegzett fajnak: erdélyi ember volt”. S ahogy a vers játékos, sőt bohókás rímei a baráti összetartozás, a művészi egyenrangúság érzetének kifejezői, amikor a rímbe rótt „tisztelt névsereg”-ben Nyirőhöz és Tamásihoz ér el, mer még külön mókázni is, mint-ha csak azt kérdezné, van valaki, aki elfér mellettük a listán. S akiket sorol, azok között ott van két olyan alkotó is, akik nem éppen élete felének széppé avatói lehettek, voltak. Tabéry (Géza) az egyik, Berde (Mária) a másik, akik mintegy tiltakozásul amiatt, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh nem vállalta Berde kulcsregényének, a marosvásárhelyi Zord Idő című folyóirat megteremtéséről és munkájáról szóló *Szentségvivőknek* a kiadását, új kiadói vállalkozást hoztak létre, a hozzájuk csatlakozó Olosz Lajossal együtt Erdélyi Magyar Írói Rend (Emír) néven. Hogy aztán Bárd Oszkár és Károly Sándor, Szombati-Szabó István mellett a vers említette Molter Károly is társult hozzájuk, az pikánsná tehetné a „névsereg” történetét. Még pikánsabbá, hogy a kulcsregény visszautasításáért ha nem is egy személyben, de Dsidát tartották felelősnek, mint a kézirat (egyik) lektorát – a legpikánsabb pedig, hogy Berde Mária plagizálással vádolta meg a költőt, állítván, a *Nagycsütörtök* című versének középponti elemei, a magára hagyatottság és a félelem az ő regényének (vasúti) állomásjelenetéből erednek.

Ezek alapján talán nemcsak az irodalmat nagyvonalúan, a személyes bántódásait, sérelmeit félretevéen szolgáló Dsida képe rajzolódik ki, hanem azé a derűs, jó kedélyű emberé is, aki tekintélytisztelő ugyan, ám nem hajbókoló, nem alázatos. Az Erdélyi Helikon Kuncz halála utáni szerkesztője, Kovács László trónra ültetése is erről árulkodik – dehogy villogtatná „hegyes szuronyként” az irónját, azaz a tollát. Szerepene szinte határtalan vagy a hálával határos – erről tanúskodik a *Tarka-barka strófáknak* az a versszaka, amely a Helikon írói munkaközösség 1926-tal kezdődő nyári marosvécsi találkozói, tanácskozásai házigazdájának és szervezőjének a nevét, alakját és lelki alkatát örökíti meg.

*S Kemény János!... A térképen kereszttel
jelölik majd, hol áll a vécsi vár
s tanítják: itt volt az erdélyi Keszthely
és fényt vetett egy elborult, sivár
világba. (Kérlek, János, ne neheztelj,
ha ideírom, amit egy szikár
vén székel mondott rád a faluvégén:
„Báró ugyan, de abbahagyta régen...”)*

Ezután következik, ismét bravúros rímekbe róva az ifjak névsereg-szemléje, iróniával és öniróniával fűszerezve a tekintetben, hogy az utókor tudja-e majd, kik rejtőznek a nevek mögött, ám hogy ez kérdésessé váljon, ahhoz fenn kell(ene) maradnia, élnie kell(ene) a versnek is, a *Tarka-barka strófáknak*.

*És számon kívül hagyni ki meri
az ifjúságot, ürge versenyével?
A sorban első volt Szemlér Feri,
majd Kiss Jenő, aki huszonhat évvel
a pálmát mindnyájunktól elnyeri,
Ormos, Böződi – s jönnek ismert névvel
a mûzsa többi jó kegyencei,
Szabédi, Varró, Wass és Szenczei.*

*Sok jóbarát, szólj! Lesz gyümölcs a gallyon,
mely benned ily dús virágba szökött?
Csak rajtad áll, e vers szégyent ne valljon
s hogy száz év múlva csillaggal bökött
jegyzetben kell-e magyarázni, vajjon
ki rejlik egy s más említett mögött,
avagy dicső nevet ragyogva nyersz-e, –
... ha addig él e néhány strófa, persze.*

A mai „irodalomértők”, szófacsarásokat, nyelvjátékokat magasztalók, hívei a nyelvi megelőzöttségnek is csettinhetnének, mekkora lelemény csak az az egy, hogy a „lesz-e gyümölcs a fán” kötött szerkezetében az utolsó szót kicseréli, ágas-bogassá alakítva-metszve a vers jelentését. A saját példájával is igazolja, amit az ars poeticájának – sőt, művészi hitvallásának is – beillő axiomatikus kijelentésében fogalmaz meg: „A szép mindig korszerű. A cselekedet nem mindig irodalom, de az igazi irodalom már magában véve is mindig cselekedet”.

„A szép mindig korszerű” – nem véletlenül emelte a Dsida kritikai nézeteiről írott alapos és mély elemzésének élére címül ezt a tételmondatot Bertha Zoltán, a teljes szakirodalom ismeretében és sugallatos felhasználásával sokféle – esztétikai és etikai, filozófiai és stilisztikai-retorikai – irányba kitágítva az értelmezés lehetőségeit. Az először a *Tanulmányok a XX. századi irodalom köréből* című, Gönczy Monika és Imre László szerkesztette kiadványban, a *Studia Litteraria* XLVII. darabjaként a Debreceni Egyetemi Kiadó gondozásában 2009-ben, majd 2013-ban a szerző *Erdély felől* című, a Lucidus Kiadó Kisebbségkutatás Könyvek sorozatában újraközölt tanulmány olyannyira teljesnek tetszik, hiánytalanak, hogy a Dsida kritikusi munkássága iránt érdeklődőknek akár egyetlen forrásként is bátran lehetne ajánlani.

Segít eligazodni a teljes életműben, a lírai költemények és a prózai, publicisztikai szövegek összefüggéseinek keresésében és megtalálásában. Nem utolsósorban Dsida irodalomeszményének, művészetfelfogásának vizsgálatában. S e vizsgálódás közben annak a kornak és társadalomnak, a két világháború közötti Romániának a művelődési, szellemi állapotát, viszonyait is segíthet megismerni, amikor és amelyben a Trianon után a kisebbségbe zuhant magyarság írástudói mint – ahogy a *Tarka-*

barka strófák mondja – honfoglalók láthattak neki az alapok lerakásának. Ám hogyan értendő akkor az idézett állítás első része: „A cselekedet nem mindig irodalom”? Segítségül kínálkozik a költő vallomása, a *Hogyan kell verset olvasni?*. „A költő, a lírikus mindig önmagáról, jobban mondva önmagának és a világnak egymáshoz való viszonyáról szól. Élet, halál, a világ jelenségei, a lét eredete, értelme és célja, a halál utáni dolgok titokzatossága, az öröm és szenvedés, az Isten-megérzés élménye – minden együtt gomolyog túlvilági fénnel egyetlen sóhajnyi lírai remekműben” – fejtegeti, s feltűnhet, sehol egy szó nemzetiségi elnyomásról, tragikus nemzeti sorsról, szociális vagy szellemi kiszolgáltatottságról. Mintha a *Psalmus Hungaricus* nyitó sorai állításának korai igazolása történne: „Vagy félezernyi dalt megírtam / s e szót: magyar, / még le nem írtam”. A versolvasáshoz adott tanács ennek szellemében vagy legalábbis ennek ellent nem mondva így folytatódik: „Az igazi lírikust minden jelenség csak annyira érdekli, amennyire az összefüggésben van saját titokzatos, lankadatlan csodálattal szemlélt életével”.

Titokzatos, csodálatos az élet, bármilyen körülmények között is – ezt az életáhitatot, egészen bizonyosan, a *Hajnali részegség* Kosztolányija ha nem is fakasztotta, de erősítette. Amikor a költő Erdélyben jár – 1934-ben –, Dsida rövid riportot készít vele, s a beszélgetés végén mintegy függelékként az a megjegyzése szerepel, hogy eddig tiszteltük és csodáltuk Kosztolányi Dezsőt, most pedig – hogy „ránk sugározta közvetlen lényének, emberi vidámságának és jóságának varázsát” – már megszerettük. Megszerethette ő is: a róla szóló nekrológjában (*Költő a ravatalon*) mintha saját maga eszményét körvonalazta volna. Kosztolányi „az élet ellesett kis titkait beszélt el”, „Világnézeté avatta a szépség szeretetét” – a búcsúszavak ismerősen csengenek. Van azonban részletesebben kifejtett, alaposabban megokolt magyarázata is annak, hogy a cselekvő irodalomról miért úgy vélekedett, ahogy. Az *Üzenem* című vitaesszéjéből „kiolvasható” a válasz – a vitára készítő körülmények, nemzedéki ellentétek s világnézeti szembenállások ismerete, illetve ismertetése nélkül is.

Itt nem csendesen, türelmet mutatón és kérőn kezdi az azoknak szóló üzenetét, „akik többre tartják a hangos programot a csendes cselekedetnél, a dühöt az áhítatnál, a gépolajat az ihletnél, a kétes hasznát a szépségnél, a plakátot az irodalomnál”. Miközben pedig az üzenet összefoglalható egy rövid mondatban: „a művészet több tiszteletet követel”, aközben a stílus vitriolos, mintha az ellenvélemény kigúnyolásánál többre: megsemmisítésére törne. „Kis erdélyi életünkben régóta szembetűnő az izgágák egyre ríkítóbb burjánzása, akik fennen hirdetik, hogy csak akkor irodalom az irodalom, ha programot ad, politikai és gazdasági programot, ha a mindennapi életbe nyúlva valamilyen tábor pártján veri a vasat, valamely igazság érdekében agitál” – itt még szinte finoman fogalmaz, talán azért is, mert – egyelőre? retorikai fogásként? – nem akarja megnevezni, kik azok az izgágák, s hány tábor gyülekezik. Hamar megújja azonban a finomkodást, azoknak a „kicsit értelmes embereknek” a sorába állítva magát, akiknek a „fejében a hozzávert programok és jelszavak némi agyvelőt is meghagytak még”, s akik ijedten állnak meg eme jelenség előtt, „mely a legsivárabb buta-

ság és legkiégettebb utilitarizmus talajából fakadt”. Aztán tovább ironizál, mondván, „tehetségtelen és polgári” fejével sehogy se tudja belátni – és itt pontokba szedi, mit nem lát be. Például, hogy miért kell olyan „lármásan hangsúlyozni az élet szerepét az irodalomban, a gazdasági tényezők hatását a szellemi életre, mikor senki sem vonta kétségbe azt”. S itt egy cseles megállapítás következik: „az élet tükrözése és tendencia nélkül nincs irodalom, s az irányzatosság nélküli irodalom hirdetése is irányzatosság”. A következő kérdés: miért kell azonosítani az irányzatosság „nemes, természetes fogalmát a program porban csúszó, természetellenes fogalmával”. Az újabb kérdések egyikében már az „ötéves tervet” hozza szóba, s Platónt, hogy „miért nem égetik el”, hiszen „a vasmunkás úgysem érti”. Utalásai mind világosabbá teszik, hogy a sokféle, általa felsorolt irodalmi program közül a kommunistáké taszítja legjobban. Azoké a hangoskodóké – nem árulja el, hol hallja őket, például az Erdélyi Helikonnal rivalizáló, vele sokszor ellenséges Korunk háza táján-e –, akik (vált át ismét gyilkos szellemességbe) „csak mennek üsttel, dobbal, cintányérral, szavalókórusokkal és más egyéb gyönyörűségekkkel a kollektívizmus paradicsomába”. Kiváló retorikai fogás: még meg is dicséri őket, megbecsülés – mondja – „a lángoló fanatizmusnak”. Fokozza a hatást, kijelentvén: „Bizony, együtt dobban velük a szívem”. Aztán jön a kijózanító mondata: „De az irodalom más. Templom az” – onnan pedig: „kifelé”, „amíg habzik a száj”.

A homo aestheticus állt volna itt ki a maga művészetszménye mellett? Vagy – ezzel nem ellentétben – a helikoni, egyébként vegyes világnézetű írói gárda nevében szólalt meg? Esetleg nem valakik mellett, hanem valakik ellenében, ám a tárgyilagosság jegyében? Mint az *Új arcvonal* című, tizenkilenc fiatal erdélyi író antológiáját szemlélve – ebben az esetben is furcsállva, hogy nem is annyira a kötet, mint inkább „a körülötte süvöltő irodalmiatlan jellegű szelek” milyen hullámokat kavartak. Stilisztikai-retorikai fogás, hogy kérdések és válaszok formájában értékel, minősít most is. Jelent-e valami újat a könyv az erdélyi s általában az irodalom számára – kérdezi először, másodszor azt firtatja, megtalálható-e az erdélyi irodalmi utánpótlás „teljes ígérete”, vagyis mutat-e elegendő „számú és méretű tehetségeket”. A válasza rövid: „Nem”. Harmadjára az érdekli, mutatkozik-e „valami irodalomtól független olyan világnézeti egység, mely közös arcvonalba kényszeríti a fiatalokat” – céloz a „kissé harcisan hangzó” kötet címre. A válasz erre is tagadó. S aztán sorra veszi a szerzőket. Kiket emel ki? A költők közül B. Bányai Lászlót, Szemlér Ferencet, Varró Dezsőt mint „legérdekesebb ígéretet”. Dánér Lajos és Flórián Tibor „formailag tökéletlenek”. Novellisták: Janovics András „feltétlen tehetség”, Béltékyl László „ügyes leíró, jó megfigyelő, kiváló epikus készség”. Grandpierre Emil „novellistának is – mivelhogy regénye is megjelent – ügyesen mutatkozik be, építőkézsége feltűnő”. Thury Zsuzsa „kellemes olvasmány, Kovács József „tagadhatatlan írói kvalitásokkal” megáldott, Melius N. József „zavarosan forrongó és kusza aránytalan”, ám érzik „jövő mondanivalója”. Végül a lényegében elismerő szavak után még egy névsor, minősítéssel: „Gagy László, Kovács K. Jenő, Kovács György és Wass Albert elbeszélései még kevés sorukkal emelkednek a közepesig”.

Az utóbbi kritikus mérlegelés is érzékelteti, milyen stílusfordulatokkal fejezi ki Dsida, ha valaki szerző műve könnyűnek találta. S ha valaki emberként mutatkozik könnyűnek, még meglepőbb a szóhasználata s a – modora. A meghökkentő című, Markovits Rodionnak szóló nyílt levele, *A kaszabörtön, a disznóbőr, a keresztretjtvény és egyebek* bizonyíthatja, tud és mer kíméletlen is lenni az ítékezésben. Az 1932-es keltezésű levél megértéséhez annyi ismeret feltétlenül szükséges, hogy a címzett ekkorra már kiélvezte a Remarque (*Nyugaton a helyzet változatlan*) és Hemingway (*Bűcsú a fegyverektől*) regényeivel együtt emlegetett kollektív riportregénye, a *Szibériai garnizon* világsikerét, s túl volt azon a megtiszteltetésen is, hogy cáfolhatatlan népszerűsége elismeréseként meghívták a helikoni társaság találkozójára. Egy valamit feltétlenül szükséges még tudni, mégpedig azt, hogy a Rodion nevet Dosztojevszkij regényhőse (*Bűn és bűnhődés*) nyomán választotta magának, eredetileg Jakabnak anyakönyvezték – ha tehát Dsida így szólítja, az nem antiszemita gesztus tőle, mert hogy ezzel vádolták. A levélíró érzékeny pontján érinti a hírneves szerzőt: „második műved, az *Aranyvonat* már kisiklott és lefordult a töltésről: nem nagyon vonta felé az aranyakat”. Túl azon a tévedésen, hogy a Garnizon előtt már megjelent egy elbeszéléskötete Markovitsnak, azaz a folytatásának szánt *Aranyvonat* nem a második műve, a hivatkozás csak azzal nyeri el értelmét, hogy közvetett módon bár, de figyelmeztet a sikertelenség veszélyeire. Ám Dsida nem a művészi pálya alakulása, hanem az emberi magatartás „hitványsága” miatt fogott tollat. „Szemérmetlenül hazudsz, és kisé hitvány vagy, kedves Jakab” – ölti szinte becéző formába megsemmisítő szavait. Mondhatni: képmutatásra képmutatással válaszol. Kérdezi – itt is kérdez –, vajon melyik arculata az igazi, az-e, amelyik Marosvécsen „hajlongó, szemforgató és süketlenül alázatos” volt, vagy az, amelyik három évvel később a *Micsoda falu Vécse?* című „cikkekcskéjében” fintorgónak, kajánnak, mosdatlannak és nyelvöltögetőnek mutatkozott. Főként pedig azáltal mutatkozott meg, hogy visszaélt „egy magyar főúr vendéglátó barátságával” (azaz Kemény Jánoséval), és sarlatánoknak, műkedvelőknek nevezte azokat az erdélyi írókat, akik „baráti jobbot nyújtottak” felé. A levelet gyilkos poénnal zárja: annak eldöntésére, hogy melyik az igazi arculata, hirdessen pályázatot – „A helyesen megfejtők között ki lehetne sorsolni az *Aranyvonat* raktáron levő példányait”.

Ugyancsak megsemmisítő gúnnyal emlegeti Markovits „napról napra sajnálatosan romló” stílusát, szinte még azt is kétségessé téve, mennyire tud magyarul. S ez a felvetés ismét Kosztolányi nyelvi igényességét idézi. Azét az íróét, aki szerinte második Kazinczyként újíttotta meg, csiszolta, pallérozta, csinosította nyelvünket. Az igényességben méltó követője Dsida, a Keleti Újság nyelvművelő rovatának vezetőjeként (is). Miután megdöbönt azon, hogy „Erdély ma felnövő ifjú magyarjai sehogyan tudnak helyesen beszélni: se magyarul, se románul”, hirdetni kezdte, hogy a nyelv-ápoló vagy, ahogy ő nevezte, „nyelvistápoló” mozgalomnak fontos szerepe van, „ha nem akarjuk, hogy őseink nyelve, mindnyájunk nyelve »szolganép imádsága« legyen, melyet mindenki elfeled”. Az *Anyanyelvünk védelme* című írásában nyomatékkal int

minden magyart: „aki elvesztette, elfelejtette anyanyelvét, elvesztette és elfelejtette nemzetét is. S az a nemzet, mely elfelejtette nyelvét, elvesztette önmagát. Megszűnt és meghalt, befejezte pályafutását, megérett arra, hogy a történelem szele betakarja a feledés homályával”. Nyelvtudósok igazolta s hitelesítette szavak, melyek kimondására az indította, amikor egy felmérés kimutatta: a Trianon óta eltelt másfél évtized alatt több mint négyszáz román kifejezés került be csak az erdélyi – hát még az egész romániai – magyar köznyelvbe.

Hogy a magyar nyelv története, fejlődése mennyire foglalkoztatta, azt olyan kritikái is tanúsítják, mint a József Attila új verseiről szóló *Dönts d a tőkét, ne siráncsozz*, ahol a költői nyelv két ágra szakadásáról elmélkedik – az egyik ág a zamatos, erős, ősi törvények szerint Adyig vezetett, írja, a másik pedig nyugat felé kanyargott, a nyugati gondolkodás „összes mellékfolyóit” magába gyűjtve. Tanúsítják továbbá az olyan „futó” beszélgetések, mint amelyet Szabó Lőrincsel folytatott. Vagy Karácsony Benővel, akinek a regényeit (*Pjotruska, Új élet kapujában*) igen nagyra tartja – az erdélyi irodalom egészét számításba véve jelenti ki, hogy kevés író tud a „játszi, könnyelmű és szórakoztató külső alatt annyi mély emberi érzést, annyi magvas és feledhetetlen igazságot belopni olvasói lelkébe”, mint ő. A *Napos oldal* emberábrázoló, gondolatokat sugalmazó erejét, meseépítő tudását még tán melegebben méltatja, külön dicséretnek szánva, hogy „nyelv művészetének teljes vértetében” jelenik meg. Karácsony azzal is elnyerné a rokonszenvét, ha már előbb nem nyerte volna el, hogy a programos irodalomról ugyanúgy vélekedik, mint ő. „Ahol tudatosan hajszolnak keresztül valami művészettől távol álló célt, ott baj van az alkotóerővel” – fejtegeti, elárulva, sokan azt várták tőle, mutassa meg az „új életet”. „Hogy álljak a jobboldalra vagy a baloldallalra, és foglaljak állást az »oldalak« harcában. Én egyiket sem választottam, hanem a harmadikat, az élet »napos oldalát«”.

Habár a beszélgetésben nem kerül szóba, ez a vélemény a lényegét tekintve megegyezik azzal, amiről külön cikk értekezik, beszámolva a Katolikus Népszövetség világnézeti tanfolyamának előadásairól. A *katolicizmus álláspontja a túlzó fajiság és a bolsevizmus között* – már a cím is beszédes a tekintetben, hogy az egyház mindkét szélsőség ellen van. Egy másik tudósítás, *A katolicizmus az irodalom és művészet körében* ugyancsak a tanfolyam előadásait szemlélve Dsida idézett művészi hitvallásának – „A szép mindig korszerű” – forrásvidékére is elvezet. Nem az előadótól, hanem az általuk idézettektől emeli ki egy bizonyos Huy Manz gondolatát, miszerint „A katolicizmus legnagyobb bizonyítéka a szépség, amelyet a világba hozott, s amely túlragyog minden szépséget”, továbbá azt, amit Canova velencei szobrász írt Napóleonnak: „Minden vallás ápolja a szépséget, de egy sem olyan mértékben, mint a mienk”.

A szépség ápolása mint program, lelki táplálék nyújtása még a látszólag elvont, „világtól elvonuló költészettel” is – a Reményik Sándor művészetét, emberi s művészi nagyságát méltatja így egy „tudósítás”, amely azt a címet viseli ugyan, hogy a költő „betegágyánál”, ám kiderül belőle, a látogató nem juthatott be hozzá, hanem a kórház folyosóján egy ívpapírra írhatta fel, hogy szerette volna látni. Ez a gesztus önmagá-

ban is láttatja szeretetteljes ragaszkodását, ám a szeretet igazában a művészetét méltató szavakból tárulkozik fel. A *Reményik Sándor és a Baumgarten-díj* című 1937-es eszmefuttatás nem csupán azért fontos bibliográfiai adat, mert a költő nagyságát azon is méri, hogy „több az irodalomnál”, hanem azért is, mert világosan beszél az anyaországi és az erdélyi irodalom kapcsolatáról. Egyfelől úgy tünteti fel, jó okkal, mint akinek a „művészetével elválhatatlan egységbe fonódott kisebbségi nemzetközösségünk létfenntartásának minden mozzanata”. Másfelől nem hallgatja el, amiről hallhatott eleget a Pásztortűz szerkesztőségében is, ahol a főszerkesztő Reményik társszerkesztője volt. Dsida most sem kertel ugyan, de nem is fogalmaz a tőle megszokott nyíltsággal. Azt állítja, hogy amikor több éven keresztül Tamási Áron kapta a díjat, „senkinek sem volt kifogása ellene”, ami úgy értendő, hogy a díjazott személye ellen, merthogy a mondat így folytatódik: „legfeljebb az keltett a legutóbbi esztendőben némi keserűséget, hogy az erdélyi irodalom feltűnően mostoha elbánásban részesül a díjkiosztások alkalmával”. A cikk e mostoha elbánást, ha utólag is, mégiscsak kifogásolja. Vagy keserűen veszi tudomásul – mint ahogy nem tehetne mást, ha azt vetné fel, hogy hány erdélyi magyar író, költőt szerepeltetett a Nyugat.

Erről a nyilvánosság előtt beszélni – szintén egyfajta szolgálata az irodalomnak. De az is, amikor a visszahúzódo, az ünneplésektől viszolygó Reményikkal mintegy elmentés magatartású, lelki alkatú Mécs László méltatja. Miután megkérdezi, nem fárasztja-e az ünnepeztetés, olyan választ kap, amelyet el tud fogadni: „nem nekem szól, hanem világnézetemnek, küldetésemnek, a katolikumnak, a szeretetnek” – mondja a költő. Aki bár hangsúlyozza, hogy a lelke mélyén „nagy alázattal” él, ugyanakkor így nevezi-jellemzi önmagát: „Én, Mécs László, Isten trombitája...” (*Negyvennyolc óra Mécs Lászlóval*). Kétségtelen, Dsida rajongásig szereti ezt „a modern katolicizmus Szent Ferenc-i üzenetét képviselő” lírikust, akinél – mint írja – „gyermekebb lelkű, minden tragikumot érző, simogató és mégis örökké vidám kereszténye, tisztább szívű bohémje nem volt még a magyar irodalomnak”. Ez a költészet ugyanolyan mélyen hat rá, mint az a magányos mise, amelyen ministrál neki – a szolgálat így válik teljessé. Felvethetjük persze, amit Bertha Zoltán fel is vetett, hogy a riporter, kritikus Dsida „fiatalos lelkendezései” nem túlzóak-e. Az avatott irodalomtörténész szerint egyáltalán nem „üresek”, hiszen – idézzük tanulmánya ihletetten okos záró sorait – „megszenvedett és kiérlelt gondolatiság, világkép, stílus, poétikum, hit és meggyőződés munkál bennük – s hitelesítődve lírai világszemléletének kisugárzó erejével, klasszikus rangú költészetének aranyfedezetével”.

Dsida Jenő vallásos lírája a kortársak és az utókor megítélésében

Derűs keresztény világlátás, gyermekieskedő gagyogás, messianizmus, díszes dekoráció, panteizmus, parafrázis, mély keresztény hit. Vajon melyik az igazi? Egymásnak ellentmondó vélemények. Dsida vallásos költészete csaknem évszázados viták keresztttüzében áll. Életművét sokan, sokféleképp látják, talán egyedül abban egyeznek a nézetek, hogy verseiben a katolikus hit és életérzés szimbólumrendszerén át megszólaló költő világképét láthatjuk. Hite mellett azonban az is meghatározó, hogy erdélyi volt.

Az 1928-ban megjelent *Leselkedő magány* erdélyi kritikája, bár elismerte a 21 éves Dsida formaművészetét, a kor iránt közömbös költőt látta, aki a szépség bűvöletébe menekülve nem vállalta a transzilvanizmus lírai hirdetését. Ezt Gaál Gábor és Reményik is generációs problémaként aposztrofálja, mondván, hogy a fiatalokból hiányzik az idősebbek „Békekor mágiája”,¹ de Reményik Dsida költészetének ködös, homályos gondolatvilágát is kiemeli a Pásztortűzben, irracionálisnak és misztikusnak nevezi.² A budapesti Protestáns Szemlében Kerecsényi Dezső erdélyi költőnek nevezi Dsidát, s ezzel kizárja a magyarországi kánonból. De az erdélyi kánontól is elkülöníti, mert ahogyan Dsida az embersors legmélyére ás, az csakis prófétai egyedülállást hozhat számára.³

Az 1933-as *Nagycsütörtök* kötet már egyértelműen és következetesen alkalmazza a Biblia szimbólumrendszerét, a Krisztus-motívumokat, a szenvedőkkel együttérzést. Az útkeresés véget ért, a régió kánonjától való különállás azonban megmaradt. A kortársak, akik inkább a magyar irodalom Nyugatos kánonjában kísérelték meg elhelyezni a költőt Kosztolányi és Tóth Árpád mellé emelve, továbbra is hiányolták a kisebbségi sors vállalását. Reischel Artúr Áprily, Reményik és Tompa költészetét a terebélyes fa gyökeréhez hasonlítja, míg Dsida fájának gyökerét szerinte egy gyermek is könnyedén kitepi a földből. A költőt, állítja, semmi sem köti a konkrét valósághoz, fél a küzdéstől, és megretten magától az élettől, ezért sohasem lendül a cselekvő akaratba.⁴ Reményik vele ellentétben viszont épp az erősödő gyökereket emeli ki.⁵ A kötetről Szabédi László írt a fővárosi Protestáns Szemlében. Szerinte Dsida nyelve egy olyan új világot szül, amelyben ő az úr. A *Bútorok*kal kapcsolatban azonban megkérdőjelezi, hogy valóban együtt érezni akar-e a költő a világ harmincmillió munkanélkülijével, vagy kényelmes magaslatról tréfát űz velük.⁶

Dsida életében sem erkölcsi, sem anyagi elismerést nem kapott. A két világháború közötti időszak determinálta sorsát. Amikor egész Európa sodródott a politikai eszmék, a kommunizmus és fasizmus között, nem tudtak Dsida csendes, sorsvállaló

lírájával azonosulni. Két kánonban is megpróbálták elhelyezni, de az egyikben értetlenség, a másikban érdektelenség fogadta. Lírájának katolikus vonulatát is meg lehetőségen egyoldalúan közelítették meg, s csak kevesen látták hitének meghatározó egyediségét. Így például Ligeti Ernő, aki szerint leginkább a katolicizmus szellemi életformája hatott a költőre.⁷ A halála utáni értékelésekben katolikuma és humánuma kap hangsúlyt. Mivel alapvetően nem a kisebbségi sors volt költészetének fő tematikája, verseit egyházi kötődése felől közelítették, nyelvi kifejezéseit a katolikus költészetet alapul véve értelmezték. Halála utáni, posztumusz kötetének is ezért választották kortársai az *Angyalok citeráján* címet.⁸ A posztumusz kötetéről, amelyben a *Nagycsütörtökkel* megkezdett út folytatását látták, többen is írtak. Kéki Béla és Jancsó Elemér Dsida költészetének mélyen átértézt katolikumát emeli ki. Kéki a versekben jelentkező derűt, életörömet Dsida hitéből eredezteti.⁹ Jancsó Elemér szerint Dsida hite inkább valamiféle panteisztikus életimádat.¹⁰ Rónay György a magyarországi Vigiliában a posztumusz kötet angyali verseit giccses, olcsó megoldásoknak nevezte, s csak a *Tükör előtt* ciklust és a nagykölteményeket méltatta.¹¹ Voltak, akik a három kötet alapján Dsidát egyértelműen katolikus költőnek állították, így Possonyi László, aki a „katolikus ívású írókban kissé szegény erdélyi irodalom legkiválóbb katolikus költőjének” nevezi Dsidát,¹² és Lovass Gyula, aki emellett kiemelte Dsida derűjét, s azt, hogy nem akart erdélyi kötelessége elől sem kitérni.¹³ Mások ugyanakkor Dsidát nem a katolikus irodalomban helyezték el, csupán a hívő, katolikus költőt látták benne. A húszas–harmincas években Magyarországon a katolikus irodalmat erősen konzervatív, papi irodalomként értelmezték. A neokatolikusokat Illyés és Babits is elismerte, a felekezeti irodalmat azonban elutasították. A modern katolikus írókat viszont az egyház nem vállalta. Így nem csoda, hogy a magyarországi és az erdélyi recepció nem foglalkozott mélyebben Dsida vallásosságával.¹⁴

A magyarországi kritika a 40-es években kezdte felfedezni a költőt. Válogatott versei 44-ben a Révai kiadásában jelentek meg. Rónay György bevezető esszéjében Dsidát már a modern katolikus irodalomban helyezi el, s ez a kötet szerkesztését is meghatározta.¹⁵ Az egyoldalú válogatást Lőrincz László kifogásolta elsőként, a *Tükör előtt* és más érett, kisebbségi versek kimaradását sérelmezte.¹⁶ A 40-es években így egyoldalú kép, a katolikus költő képe maradt a köztudatban, ami a világháború után nem sokat javított a költő recepcióján.

1948 és 1953 között, a totális diktatúra korszakában a sztálinista irodalom egyeduralma jellemző. Az elfeledett Dsidáról csak az emigráció Látóhatár című lapjában írhatott Csepregi József (azaz Molnár József), aki azzal magyarázza Dsida félreállítását, hogy költészetébe semmi „pártosat” nem lehetett belemagyarázni, verseit nem lehetett lobogónak használni, épp ezért tartották életében és halála után is korszerűtlennek, holott Dsidának épp az a legnagyobb értéke, hogy ember és európai tudott maradni. Csepregi verseinek szürke, fáradt Krisztus-képét emeli ki, aki nem harcos elszántsággal, hanem szeretettel és közösségvállalással áll mellettünk.¹⁷

Az 1953–56 közötti időszak inkább vitákban, mintsem művekben gazdag időszak volt irodalmunknak. Dsida keresztény világképe a kor szellemében minden lehetett, csak haladó nem. Azt a Dsidát, aki József Attilával is jó barátságot ápolt, jobboldali keresztény írónak állították be.

A kolozsvári Utunk 56-os vitájában Panek Zoltán Dsidát haladó költőnek nevezve egy új válogatást, ezzel a költő rekanonizációját szorgalmazta.¹⁸ 1958-ban jelent meg *Tőparti könyörgés* címmel Áprily Lajos válogatásában az új Dsida-kötet, mindössze 1500 példányban. Igaz, nem Erdélyben, mint ahogyan azt Panek Zoltán felvetette, hanem a budapesti Szépirodalmi Kiadó gondozásában. A bevezetésben Áprily Dsida vallásosságáról csupán annyit jegyez meg, hogy a költő szereti bibliai képbe futtatni versei befejezését.¹⁹ Nyilvánvaló a katolikus megközelítés háttérbe szorulása, részben a kor irodalompolitikájának eredményeképpen.

Romániában 1965-től sokkal keményebb diktatúra időszaka következett be. A kettős kötődés, közös felelősségvállalás és testvériség jegyében látszólag biztosították a magyar intézmények működését, később azonban belülggyé minősítve korlátozták a magyar értelmiségiek vélemény szabadságát. Ugyanakkor mégis elmondható, hogy a költő rehabilitációja ekkor kezdődött el.

1966-ban végre Romániában is megjelent Dsida válogatott verseinek a gyűjteménye. A kötetet Szemlér Ferenc állította össze, de mivel a cenzúra teljes egészében kivette a *Tükör előtt* ciklust, illetve a vallásos versek nagy részét, Szemlér nem adta a nevét a megcsonkított válogatáshoz.²⁰ A kolozsvári Korunkban Láng Gusztáv kérte számon, hogy a bevezetőben Szemlér elhallgatta a Dsida-versekben oly nagy szerepet játszó vallásos elemeket, s Dsida életművének jellemzőit „a könnyed költészetté szublimált életörömben, s a halál előtt érzett őszinte megrendülésben” jelölte meg. Erre a „vádra” Szemlér szintén a Korunkban válaszolt *Dsida vallásosságának „elhallgatásáról”* című írásában. Újfent idézte a bevezetőt, melyben azt írta, hogy Dsida költészetében az élet nehézségeire három állandóan visszatérő válasz hangzik el. Az első a szigorúbban vallásos vagy oldottabban panteista hit, a másik a halál kapcsán megjelenő vallásos gondolatiság, a harmadik pedig a hite megvallása, amit *A pántos kapukon túl* című versből vett idézettel is alátámaszt: „Zarándok lettem és hívő keresztény. / Kedves virágom: zsenge barkaág. / Hiszem, hogy Krisztus és a szent kereszt tény / és rajta kívül minden hiuság.” Szemlér szerint ezt Dsida vallásossága elhallgatásának minősíteni enyhe túlzás.²¹

1974-ben Kolozsváron a Láng Gusztáv válogatásában megjelent kötetben sem a vallásos verseké lett a fő szerep. Ebben az évtizedben főleg a műfordító Dsida képe erősödött.

A 80-as években Magyarországon érezhető volt az enyhülés, s egyre többen olvasták a Dsida-életmű egyes költeményeit a vallásos, illetve a kisebbségi tematika szövegeiként. Jékely Zoltán válogatásával és Lengyel Balázs előszavával az 1980-as válogatás fontos mérföldkő. Lengyel Balázs kiemeli Dsida költészetének biblikus motí-

vumait, valamint a krisztusi messianizmus és a költői magatartás közt is párhuzamot von, így egyértelműen a vallásos képet erősíti.²²

Az *Út a Kálváriára* című 1985-ös válogatás több szempontból kiemelendő. Pomogáts Béla a bevezető esszében egyértelműen törekszik Dsida vallásos lírájának bemutatására, érzékelteti az „imitatio Christi” drámaiságát, foglalkozik a *Psalmus*-szal, és hangsúlyozza Dsida költészetében a kisebbségi sorsvállalást.²³

A rendszerváltás utáni Dsida-irodalom vallásos vonatkozásait csak érintem. Ezek vizsgálata, összehasonlítása külön fejezete a Dsida-irodalomnak, jelen dolgozatban csak utalhatok bőségükre. 1989 után sorra jelentek meg Dsida-kötetek itthon is, Erdélyben is. A kötetcímek (mint *Egyszerű vers a kegyelemről*, *Zarándokút*, *Azrael árnyékában*, *Buzdítás könnyűségre*, *Estharangok*, *Krisztusi kenyér*, *Légy már legenda*, *Útban a rendeltetés felé*) a tematika felerősödését mutatják. A megközelítések kérdésköre is árnyaltabb lett. Míg legtöbbször a *Nagycsütörtök* című verset emelik ki a témában, Lisztóczy László a Mária-élményt és Assisi Szent Ferenc hatását is vizsgálta, Mózes Huba a húsvét motívumkörét, Kabán Annamária az Isten-szeretetet járta körül Dsida költészetében, Amedeo Di Francesco a nagyszombat-motívumot, valamint Dsida Újszövetség ihlette verseit értelmezte, s a vallásos Dsida képét árnyalta tanulmányaiban többek között Pomogáts Béla, Láng Gusztáv, Cs. Gyimesi Éva, Sas Péter.

Napjainkra sikerült Dsida költészetét leválasztani a mindennapi politikáról. Általános és örök érvényű gondolatai végre ideológiáktól mentesen tárulhatnak elénk, mert költészetében a humánus, a szeretet és a kereszténység európai értékeit hirdeti. Üzenete a XXI. századi ember számára is érvényes: „Orrodba édes illatot gyűjts, / szívedbe békét és mosolygást, / szemedbe fényt, hogy az utolsó / napon is tudj örülni folyvást” (*Tíz parancsolat*).

Irodalom

- Áprily Lajos: Dsida Jenő. In: *Dsida Jenő emlékezete*. Szerk. Sas Péter. Kriterion, Kolozsvár, 2009.
- Cs. Gyimesi Éva: A pajzán angyal. A szent és a profán Dsida költészetében. In: *Dsida Jenő-emlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. Lucidus, Budapest, 2007.
- Cs. Gyimesi Éva: Egy virtuális monográfia. Láng Gusztáv Dsida-értelmezései. *Tiszatáj*, 1997. 12. sz.
- Csepregi József [Molnár József]: Dsida Jenő. *Látóhatár*, 1952. 1. sz. 56. URL: http://ujlatohatar.com/?page_id=137 Utolsó letöltés dátuma: 2017. 04. 24.
- Gaál Gábor: A húszéves poéta. *Keleti Újság*, 1928. 97. sz.
- Kéki Béla: Angyalok citeráján. Dsida Jenő posztumusz kötete. *Keleti Újság*, XXI. évf. 241.sz. 1938. október 24.
- Kerecsényi Dezső: Verseskönyvek. Dsida Jenő. *Protestáns Szemle*, XXXVIII. évf. 1. sz. 1929.
- Láng Gusztáv: A legenda ember-arca. In: *Uő: A lázadás közjátéka*. Dsida-tanulmányok. Savaria, Szombathely, 1996.
- Lengyel Balázs: Dsida Jenő – negyven év távlatából. In: *Dsida Jenő-emlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla, Lucidus, Budapest, 2007.
- Ligeti Ernő: A halott költő. In: *Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő*. Szerk. Pomogáts Béla. Nap Kiadó, 1998.

- Lovass Gyula: Angyalok citeráján. In: *Dsida Jenő-émlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. Lucidus, Budapest, 2007.
- Lőrincz László: Dsida Jenő válogatott versei. In: *Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő*. Szerk. Pomogáts Béla. Nap Kiadó, 1998.
- Panek Zoltán: Dsida Jenő ébresztése. In: *Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő*. Szerk. Pomogáts Béla, Nap Kiadó, 1998.
- Pomogáts Béla: Dsida Jenő és a katolikus költészet. In: *Dsida Jenő-émlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. Lucidus, Budapest, 2007.
- Pomogáts Béla: Magyar költő a Kálvárián. In: Dsida Jenő: *Út a Kálváriára*. Vigilia, Budapest, 1985.
- Reischel Artúr: Dsida Jenő. Nagycsütörtök. In: *Dsida Jenő emlékezete*. Szerk. Sas Péter, Kolozsvár, Kriterion, 2009.
- Reményik Sándor: Dsida Jenő: Leselkedő magány. *Páosztortűz*, 1928. 8. sz.
- Reményik Sándor: Nagycsütörtök. In: *Dsida Jenő-émlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. Lucidus, Budapest, 2007. (Kisebbségkutatás könyvek)
- Rónay György: Angyalok citeráján. In: *Dsida Jenő-émlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. Lucidus, Budapest, 2007.
- Rónay György: Dsida Jenő. In: *Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő*. Szerk. Pomogáts Béla, Nap Kiadó, 1998.
- Sas Péter: Szent Ferenc lelkesége Dsida Jenő költészetében. *Keresztény Szó*, 2009. 9. sz. URL: <http://epa.oszk.hu/00900/00939/00056/text.htm#05> Utolsó letöltés: 2017. 04. 24.
- Szabédi László: Nagycsütörtök. *Protestáns Szemle*, 1934. 4. sz.
- Szemlér Ferenc: Dsida vallásosságának „elhallgatásáról”. *Korunk*, 1967. 5. sz.
- Vincze Ferenc: Dsida költészetének kiadástörténeti, értelmezésbeli, kanonizációs eljárásai és dilemmái. URL: <http://doktori.btk.elte.hu/lit/vinczeferenc/diss.pdf> 62.p. Utolsó letöltés dátuma: 2017. 04. 24.

Jegyzetek

- ¹ „Az ő tudatuk, idegzetük és lelkük mögül hiányzik az öregebbek Békekor mágiája, bennük csak a már felrázott és felgyulladt idők, a mai Jelenkor áll ijesztő obeliszkjeivel.” Gaál Gábor: A húszéves poéta. *Keleti Újság*, 1928. 97. sz. 7.
- ² Reményik Sándor: Dsida Jenő: Leselkedő magány. *Páosztortűz*, 1928. 8. sz. 189.
- ³ Kerecsényi Dezső: Verseskönyvek. Dsida Jenő. *Protestáns Szemle*, XXXVIII. évf. 1. sz. 1929. 61.
- ⁴ Reischel Artúr: Dsida Jenő. Nagycsütörtök. In: *Dsida Jenő emlékezete*. Szerk. Sas Péter. Kolozsvár, Kriterion, 2009. 62.
- ⁵ „Különben hatalmas egyszerűség, nem gyengülő, hanem erősödő gyökerek: erdélyi és emberi gyökök, kortársi öntudat és a ködös romantikából olykor a monumentalitásig emelkedő költői realizmus.” Reményik Sándor: Nagycsütörtök. In: *Dsida Jenő-émlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. Budapest, Lucidus, 2007. 250. (Kisebbségkutatás könyvek)
- ⁶ Szabédi László: Nagycsütörtök. *Protestáns Szemle*, 1934. 4. sz. 250–251.
- ⁷ Ligeti Ernő: A halott költő. In: *Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő*. Szerk. Pomogáts Béla. Nap Kiadó, 1998. 102.
- ⁸ Vincze Ferenc: Dsida költészetének kiadástörténeti, értelmezésbeli, kanonizációs eljárásai és dilemmái. URL: <http://doktori.btk.elte.hu/lit/vinczeferenc/diss.pdf> 62. p. Utolsó letöltés dátuma: 2017. 04. 24.
- ⁹ „Írói arcát az őszinte, mélyen átértett katolikum színezi. Gyermekkorából frissen megőrzött hite megvédte őt az új magyar líra betegségétől: a nihiltól, s még csak kora pesszimizmusát sem veszi kölcsön, hanem víg keresztény ő, aki az élethez és az ifúsághoz ősi szerelemmel ragaszkodik.” Kéki Béla: Angyalok citeráján. Dsida Jenő posztumusz kötete. *Keleti Újság*, XXI. évf. 241. sz. 1938. október 24. 10.
- ¹⁰ Sas Péter: Szent Ferenc lelkesége Dsida Jenő költészetében. *Keresztény Szó*, 2009. 9. sz. URL: <http://epa.oszk.hu/00900/00939/00056/text.htm#05> Utolsó letöltés: 2017. 04. 24.

- ¹¹ Rónay György: Angyalok citeráján. In: *Dsida Jenő-mlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. 260–261.
- ¹² Vincze Ferenc: Dsida költészetének kiadástörténeti, értelmezésbeli, kanonizációs eljárásai és dilemmái. 59.
- ¹³ Lovass Gyula: Angyalok citeráján. In: *Dsida Jenő-mlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. 256.
- ¹⁴ Pomogáts Béla: Dsida Jenő és a katolikus költészet. In: *Dsida Jenő-mlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. 311–316.
- ¹⁵ Rónay György: Dsida Jenő. In: *Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő*. Szerk. Pomogáts Béla. Nap Kiadó, 1998. 152.
- ¹⁶ Lőrincz László: Dsida Jenő válogatott versei. In: *Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő*. Szerk. Pomogáts Béla. Nap Kiadó, 1998. 156.
- ¹⁷ Csepregi József: Dsida Jenő. *Látóhatár*, 1952. 1. sz. 56. URL: http://ujlatohatar.com/?page_id=137
Utolsó letöltés dátuma: 2017.04.24.
- ¹⁸ Panek Zoltán: Dsida Jenő ébresztése. In: *Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő*. Szerk. Pomogáts Béla. Nap Kiadó, 1998. 208.
- ¹⁹ Áprily Lajos: Dsida Jenő. In: *Dsida Jenő emlékezete*. Szerk. Sas Péter. Kolozsvár, Kriterion, 2009. 370.
- ²⁰ Vincze Ferenc: Dsida költészetének kiadástörténeti, értelmezésbeli, kanonizációs eljárásai és dilemmái, 108.
- ²¹ Szeplér Ferenc: Dsida vallásosságának „elhallgatásáról”. *Korunk*, 1967. 5. sz. 679.
- ²² Lengyel Balázs: Dsida Jenő – negyven év távlatából. In: *Dsida Jenő-mlékkönyv*. Szerk. Pomogáts Béla. 285.
- ²³ Pomogáts Béla: Magyar költő a Kálvárián. In: *Dsida Jenő: Út a Kálváriára*. Budapest, Vigilia, 1985. 13–26.

APPENDIX

JENŐ DSIDA

Maundy Thursday

No connection. The train would be six hours late, it was announced, and that Maundy Thursday I sat for six hours in the airless dark of the waiting room of Kocsárd's tiny station. My soul was heavy and my body broken – I felt like one who, on a secret journey, sets out in darkness, summoned by the stars on fateful earth, braving yet fleeing doom; whose nerves are so alert that he can sense enemies, far off, tracking him by stealth. Outside the window engines rumbled by and dense smoke like the wing of a huge bat brushed my face. I felt dull horror, gripped by a deep bestial fear. I looked around: it would have been so good to speak a little to close friends, a few words to men you trust, but there was only damp night, dark and chill, Peter was now asleep, and James and John asleep, and Matthew, all of them asleep... Thick beads of cold sweat broke out on my brow and then streamed down over my crumpled face.

Translated by CLIVE WILMER and GEORGE GÖMÖRI

DENNIS O'DRISCOLL

A Station

after Jenő Dsida

An official announcement crackling like deep-fried fat
that our branch-line train would be three hours delayed.
A garbled explanation, some reference to points failure.

And so this Thursday night, I stamp feet ont the platform's pier,
venturing to the edge of choppy dark, like a man walking a plank.
Back in the yellow, dank, retch-smelling station building,

I read maps cracked on walls, see pierced hearts squeezed
in felt-tip between names; a revving engine raises,
dashes hopes, abandoning me to loneliness again, a pattern

repeating like the taste of supper in my mouth, thoughts
of betrayal in my mind. The blood is faltering in my veins.
A pale man, slumped near the blinded ticket kiosk, eyes

the clock; a young woman, tightening her veil of silence,
looks aside – it would be good to hear companionable sounds.
No chance. I listen as my inner demons prophecy what cruxes

lie in wait. Telegraph scaffolds line embankments.
Peter could snooze until cock-crow. James drools into
the neat pillow he has made of his scarf. John,

sleeping rough on concrete, keeps watch on his bad dreams.
Restless, I resume my platform vigil, fear streaming down
my forehead in the signal light's unyielding red.

Then, like switching tracks, I start to pray that my train
might never arrive, that my journey be indefinitely delayed,
forward connections missed, that my cup might pass from me.

DENNIS O'DRISCOLL

Állomás

Dsida Jenő versére

A vasúti bemondó hangja túl forró zsírként serceg:
bejelenti, hogy helyi vonatunk három órát késik.
Zavaros magyarázat, utalás kapcsolótábla-bajokra.

S így ezen a csütörtök éjjelen a peron hosszát taposom
a sötétség hullámveréséig, mintha egy pallón járnék.
Majd vissza a sárga, nyirkos, okádék szagú épülethez, ahol

térképet olvasok repedt falakon, nyíllal átszúrt szíveket
látok filctollal nevek közé rajzolva; egy fűjtató mozdony
reményt kelt, majd lohaszt, átadva engem megint a magánynak,

ami visszatér, mint a vacsora íze a számban, meg az árulás
gondolata fejemben. Ki-kihagyva kering a vér ereimben.
Egy sápadt utas a vaksi jegypénztár mellett a padra dőlve

az órát nézi; egy fiatal nő összehúzza csendje fátylát,
és félrenéz – oly jó lenne baráti hangokat hallani,
de ilyenek nincsenek. Hallgatom démonaim jóslatát, még milyen

kereszt vár rám. Kétoldalt a póznák mint bitófák sorakoznak.
Péter kakasszóig képes aludni. Jakab nyála becsorog
a kispárnába, amit sálából formázott magának. János

a csupasz betonon alva nyomasztó álmait vigyázza.
Újrakezdem a nyugtalan virrasztó sétát a peronon, a félelem
homlokomról belecsurran a jelzőlámpa könnyörtelen pirosába.

S akkor, mintha csak vágányt váltanék, imádkozni kezdek,
hogy sose érjen ide vonatom, hogy utamat végképp elhalasszam,
hogy lekésve minden csatlakozást, múltját el tőlem ez a pohár.

GÖMÖRI GYÖRGY fordítása

JENÓ DSIDA

Psalmus Hungaricus

I

I have written nearly half a thousand songs
but I have never put the word *Hungarian* to paper yet.

I was enticed by every foreign grotto,
every thicket hiding some amorous motto.

O what cataract has crept over my eyes
that I failed to see you
abandoned, sorrowful and barren island,
island of Hungarians in the Ocean of peoples!

What manner of molten led was poured
into my drowsy ears so that the roaring sound
of the wild waves and beach-eroding surf,
the bitter murmurs of an eroding tiny island
could no longer be heard?

Accusations leap out at me from under everything:
why have I been saving my strength,
why have I been sparing my shoulders,
why have I not been breaking up rocks for landfill
erecting large and powerful defensive dams?

I have abandoned my prodigal beggar of a father
and went out to dig for gold,
I, the selfish and evil son!

How holy you are, beggardom, and how
wantonly wane, you, glitter of yellow gold!

My beggar father, will you receive me back,
will you give me a place to stay in your
dilapidated hut if I now prostrate myself
at your feet and pour out all my songs
in front of you kissing your vermin-infested rags
and licking clean your gory wounds?

I shall pronounce a great and midnight-dark curse
onto myself, a poem that makes no music
but only wheezes out loud,
a curse that will open heaven and hell
so that it may roar like a hurricane.

Let it howl like the lamentation in a psalm

of old Jews with torn and tattered beards
by the waters of Babylon!

*Let the water I swallow
turn into bitter bile
if I should ever forget you!
Let my tongue be pierced
with a flaming hot iron nail
when it is not my people I speak of!
Let the light of my eyes go pitch-black
when they do not behold you,
my holy people, damned and dearly beloved!*

II

For I know all too well what magnificence is all about:
it is the wider gesture caressing every human being,
the wise and noble Greek mood searching
after the secrets of life and death.

It is the clarity of a common, clean lake
promising cool relief, it is a freedom
that exclaims and rejoices in all seas.

My hands have been plucking
ripe fruit from every possible tree.

I have been speaking in eight tongues
of eight different nations throughout my life
and I have been bathed in the soul-life
of every race. And yet, now, I am still a traitor,
with a sorely throbbing heart, who betrayed the
pan-ideal, yet now I am a fierce cave-dweller,
a howling wild beast, defending and protecting
its lair, an untamed predator with ten talons
and cracking fangs, and I, who have been saying
“Man, the Tellurian”, now say but one word:
“Hungarian” and I shout it three times
until death will take me over:

“Hungarian! Hungarian! Hungarian!”

Every son of every nation
may eat his fill of the apple grown
within the Universal Orchard, but I
cannot do so, for me this is forbidden...
Anyone may sing merrily a sweet word
and may warble softly like a songbird

resting in confidence where there is a bench awaiting,
and if the mood strikes him he may
go any place, but I cannot do so,
for me this is not allowed.
Every smiling moment my soul lazily wiled away
is a crime! So I must conjure up this curse
upon my own head by the waters of Babylon:

*Let the water I swallow
turn into bitter bile
if I should ever forget you!
Let my tongue be pierced
with a flaming hot iron nail
when it is not my people I speak of!
Let the light of my eyes go pitch-black
when they do not behold you,
my holy people, damned and dearly beloved!*

III

Pictures of Florence, Dutch flowers,
the quiet, sleepy lap of green seas,
beauties to make one faint,
fire of Paris, glitter of Venice,
I must shot off my soul.
I must close and lock in my soul
so that it cannot see these, even if
every cell in my body should
decompose and fall into atoms
even if my face should be disfigured
and blue, I shall forget all, all of these!
I shall dishevel my hair and make it matted
like tangled chaff and gray oakum
wearing with pride the uniform of my race
the patched grey frieze clothes
for this is the people whose son I am,
the son of those who were cast on he threshold
and out into eternal darkness,
the son of those who have been being beaten
for more than a thousand years
and who are never welcomed by a port of peace!
In the deserts of my aimless wonderings
all over the endlessly huge sky

my nation's heart provides the only light,
built of my fixed ideas, my final passion.
I latch onto them, climbing upward,
like young vines unto their poles.
I become morose, dark, sullen and taciturn,
splattered by blood at every turn.
I cannot wash it off, nor can I bury the dead.
A demented song becomes my companion,
a hoarse tune making no music only dread rattles
like the wind, roars, like storm-tossed trees
by the waters of Babylon:

*Let the water I swallow
turn into bitter bile
if I should ever forget you!
Let my tongue be pierced
with a flaming hot iron nail
when it is not my people I speak of!
Let the light of my eyes go pitch-black
when they do not behold you,
my holy people, damned and dearly beloved!*

IV

What do I care now about Dante's *terzinae*
and how and why Goethe's soul conceived his poems
when my lifeless kinsmen are being buried
under thundering heaps of dirt,
when the funeral marches of our sorrowful age
topple the walls and tear out the trees,
when we must teach our sons
forgotten and ancient words,
when the silence of the villages fills us with dread
and the waves of annihilation overwhelm us,
and yet we must beget children and give birth
and shape our shriveled and shrunken offerings
after our own image?
What do I care about history
and about how things used to be of yore?
How can you be a wise man,
and how can you be a poet
when it is your mother who is screaming?
Oh Europe, my great master, behold

what your adopted son has become!
What a negative disciple, sputtering foul speech
and miserable wordings. Your soaked rope
kept on slashing him until
he panicked and fled.
My song hurts the Sun and the Moon
as it also hurts the Universe,
but if you haven't been a Hungarian
you cannot know what really hurts.
I keep confessing that all weapons
are illegitimate
– the God of Meekness shed tears
and taught us so –
but in the hands of someone oppressed
weapons become holy
and shine as forwards they go.
For this reason I no longer torment
myself but confess that I am wrong
and yet I am right
and I do sing forever and a day
this, my song – fly my curses, fly away!
*Let the water I swallow
turn into bitter bile
if I should ever forget you!
Let my tongue be pierced
with a flaming hot iron nail
when it is not my people I speak of!
Let the light of my eyes go pitch-black
when they do not behold you,
my holy people, damned and dearly beloved!*

V

Good friends and companions
of alien speech and blood,
in whose company I wandered through the glens
of humanity, whom I cherished
and who loved the open and singing wound
of my tender heart,
please believe me, it hurts me, too,
that my words are rough and my forehead is
somber. It hurts me too that I must say farewell

for I am forced to turn to other roads,
but this is how the order of the
dethronized Hungarian God resounds
inside me, and I cannot deny Him.
Now that with his powers lost
He trembles when He is ill and powerless,
when His pall is tattered and His resting place
is a heap of straw, I have no other
brothers and sisters only Hungarians.
If I am up at vigil throughout the night
it is because of them that I stand at attention
at my post. Only from a Hungarian will I ask for bread
and only with another Hungarian will I share mine.
It was after many a false turn and erratic trek
that I arrived where I am today:
Even if "he" is guilty, he is Hungarian,
even if "he" is a thief, he is a Hungarian,
even if "he" is a murderer, he is a Hungarian,
there can be no bargain here, no "but",
no negotiation. Reprehensible is everyone who
donning his Sunday best brags of his flowery soul
beating his national breast – we are pariahs,
we are the ones who have fallen,
brothers and sisters in misery and sin,
pale, tousled, deformed and marked prisoners.
So let the Hungarian Psalm
boom out loud, let it upset some
happy dreams of the night,
let it sweep through the black, cresting waves,
by the light of torches dripping bloody tears
by the waters of Babylon:

*Let the water I swallow
turn into bitter bile
if I should ever forget you!
Let my tongue be pierced
with a flaming hot iron nail
when it is not my people I speak of!
Let the light of my eyes go pitch-black
when they do not behold you,
my holy people, damned and dearly beloved!*

VI

My parched tongue is bloody and raw,
 my burning head all confused.
 I set out on my way
 as Sándor Kőrösi Csoma once did
 to discover every single Hungarian.
 Szeklers, who live there in the mountains
 on steep ledges, come sit beside me!
 Magyars, who live there in the plains by
 the Tisza river, Magyars, there
 by the banks of the Danube,
 Magyars, there among the Slovak mountains
 and among the vineyards of Serbia,
 come all and sit beside me!
 You, who are yet to be born
 and you ancestors, with your bones
 turned into dust, you poet warrior lutanists,
 you martyrs, you heroes,
 come all and sit beside me!
 Sit here, gather here my people and listen
 as I sing, as I tear at the chords of my harp,
 the strings of my tightened nerves.
 Oh my people! Oh my orphaned people!
 Do come and sing with me
 as if you had been stoked up
 by heavy, antique blood-red and tart
 wines to bellow up smoky flames –
 sing with me, wheezing and rattling
 and howling and thundering
 ten million, hundred million throats!
 Sing that your psalm may roll out
 into the world like the sultry, sulphury wind of hell,
 and let Europe cover its ears
 and let Europe groan with horror
 and go insane listening to it!

Let venomous snakes be our food

if we dare forget you,

oh Jerusalem!

Let our tongues be pierced

with flaming hot iron nails

when it is not of you that we speak!

*Let our hands and feet rot
if we grow unfaithful to you,
oh Jerusalem, Jerusalem!*

English version by ADAM MAKKAI

A Dsida Akadémia díszoklevelének kitüntetettjei

2013-ban

LÁNG GUSZTÁV és URBÁN LÁSZLÓ

a minden korábbinál gazdagabb Dsida-versgyűjtemény összeállításáért

SZOKOLAY SÁNDOR

Dsida Jenő Psalmus Hungaricus című költeményének részleteire komponált Magyar Zsoltáraért

2014-ben

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

a magyar költői formanyelv hagyományokban gyökerező megújításáért, Dsida Jenő emlékét idéző mives versciklusáért

MAKKAI ÁDÁM

Dsida Jenő Psalmus Hungaricusának angol fordításáért, a magyar líra nemzetközi megismertetésében vállalt szerepéért

2015-ben

MARKÓ BÉLA

a szonettforma költői anyanyelvként történő artikulálásáért, lényegi összefüggéseket feltáró Dsida-portréjáért

VINCZE FERENC

a Dsida-életmű befogadástörténetének monografikus feldolgozásáért

2016-ban

SZŐCS GÉZA

a lírikus Dsida Jenő és a képzőművész Tasso Marchini éveit megidéző esszékötetért, az invenció és játékosság jegyében kiteljesedő eddigi költői életművéért

2017-ben

GYÖNGYÖSI LEVENTE

a korszerűnek és népszerűnek dsidai természetességgel történő ötvözéséért művei Dsida Jenő-versek (is) ihlette instrumentális-vokális nyelvezetében